

SURSE ARHIVISTICE DESPRE HOLOCAUSTUL DIN ROMÂNIA

JEAN ANCEL

Politica regimului antonescian față de evreii din România și din teritoriul ocupat în Ucraina – Transnistria, n-a constituit niciodată subiect de studiu în perioada regimului comunist. Mai mult decât atât, regimul n-a permis nici o investigare a subiectului, fixând linia care trebuia adoptată de istorici, de presă, de către propaganda, ca și în alte subiecte care privesc istoria României. Aceste directive la care s-au adăugat interzicerea accesului în arhive, crearea unor stanțe de gândire privind așa-zise însușiri pozitive colective ale poporului român spre deosebire de alte popoare și poate că și lipsa de interes a intelectualilor de seamă de a se înfrunța cu trecutul așa cum a fost și nu cum ar fi dorit să fie, au avut ca rezultat o totală necunoaștere a capitolului evreiesc din istoria regimului antonescian, o neîncredere față de teze, date și concluzii care contrazic tiparele de gândire atât de măgulitoare pentru imaginea poporului român și un refuz, axat deja în subconștient, de a se înfrunța cu rezultatele unei analize științifice a subiectului, bazată pe documentație din arhive românești și străine și pe adoptarea modului de abordare a problemei Holocaustului în general de către istoriografia occidentală.

Și înainte de prăbușirea regimurilor comuniste, crimele comise contra minorității evreiești erau în linii mari cunoscute și se bazau atât pe documente românești cât și pe documentație germană, engleză, americană etc., care serviseră zeci de istorici occidentali în lucrările lor, neaccesibile atunci publicului român. Deschiderea arhivelor după 1991, nu numai că au confirmat și completat informațiile și tezele privind Holocaustul din România, ci au modificat în mare măsură concepțiile privind natura regimului antonescian, antisemitismul său, inițierea și participarea sa la crime contra umanității, gradul de colaborare la crime cu autoritățile și cu mașina de exterminare germană și încercarea de a ascunde fapte și decizii care au afectat soarta poporului român prin falsificări premeditate de documente, înlocuirea unor documente *post factum* cu altele și distrugerea de documente incriminatorii. În continuare vom încerca să prezentăm pe scurt planurile generale și deciziile regimului antonescian față de evreii așa cum se reflectează din vasta documentație publicată în trecut¹, din documentele Ministerului de externe german și ale Legației germane la București, din documentația aflată acum la dispoziția noastră după ani de cercetări în arhivele din Ucraina, Rusia, Moldova, Germania, România și SUA. Subiectul va fi tratat în conformitate cu zonele afectate de deciziile lui Antonescu privind soarta evreilor.

Basarabia și Bucovina

Hitler a dezvăluit lui Antonescu cele două mari secrete ale regimului nazist înainte de a fi puse în aplicare: Planul Barbarosa și "Liniiile directe pentru tratarea evreilor din Răsărit", adică planul de exterminare a evreilor din Uniunea Sovietică. Planul Barbarosa de invadare a Uniunii Sovietice i-a fost dezvăluit lui Antonescu de către Hitler la a doua lor întâlnire, la 14 ianuarie 1941, la Obersalzberg în sudul Germaniei. Lui Antonescu i s-a comunicat în linii generale planul de atac împotriva Uniunii Sovietice și după afirmațiile lui Mihai Antonescu, "s-a fixat data intrării în război și, singuri, mareșalul Antonescu și cu mine, am știut data când România și Germania aveau să declare război Rusiei² (doc.1). La Obersalzberg, Antonescu a obținut consimțământul lui Hitler de a se debarasa de Horia Sima și de legionari, după ce l-a cucerit cu fermitatea sa pe Führer căruia i-a spus că va salva țara cu sau fără Legiune și "chiar împotriva Legiunii". Germania, i-a spus Hitler, dă importanță numai relațiilor oficiale cu Generalul Antonescu, iar relațiile cu Legiunea îi sunt mai puțin

importante³. Antonescu, și nu Garda de Fier, era capabil să pună la dispoziția mașinii de război naziste economia și petrolul României și "treizeci de divizii bine echipate și cu bună capacitate de luptă pentru scopul comun"⁴. Al doilea mare secret, cel care privea soarta evreilor pe teritoriile cucerite, i-a fost dezvăluit lui Antonescu la a treia întâlnire cu Hitler care a avut loc la München, la 12 iunie 1941. Antonescu a menționat mai târziu faptul, într-un schimb de mesaje cu Ministerul de externe german, când a protestat că Armata Germană – *Wehrmacht*-ul –, a silit 11 000 de evrei din Basarabia, care au fost prinși în Ucraina, să se întoarcă în Basarabia. Antonescu, care vroia Basarabia curățată de evrei, s-a plâns ambasadorului german la București, Killinger, declarând că înapoierea evreilor în Basarabia "este în contradicție cu liniile directoare cu privire la tratarea evreilor din Răsărit (Richtlinien zur Behandlung der Ostjuden) pe care Führerul le-a expus în amănunțime la München"⁵ (doc. 2).

Analiza măsurilor concrete luate de Antonescu pentru executarea "soluției finale" autohtone în cele două provincii românești dovedește că a știut dinainte despre formarea unităților mobile de exterminare a evreilor, denumite *Einsatzgruppen*, și despre misiunea lor, precum și despre coordonarea dintre *Einsatzgruppen* și armată, și că a imitat metodele lor. Dezvăluirea secretului constituia încă un semn al aprecierii de care s-a bucurat dictatorul român în ochii lui Hitler, considerat ca un anticomunist, antislav și antisemit demn de încredere. Trebuie subliniat că Antonescu și regimul său au adoptat soluția finală pe vremea când Conducătorul era convins că Germania urmează să înfrângă Uniunea Sovietică. Această siguranță se baza pe victoria germană asupra armatelor Franței și Marii Britanii în anul 1940, pe rezultatele campaniei din Balcani, pe înfrângerea corpului expediționar britanic în Grecia și pe concluzia personală a lui Antonescu că *Wehrmacht*-ul a găsit soluția pentru problema numărul 1 a tuturor războaielor împotriva Rusiei. Și, iată, ce i-a spus Antonescu lui Hitler la 12 iunie 1941: "Napoleon și germanii înșiși în anul 1917 au avut de luptat cu marea dificultate a spațiului; dar acum, având motorul în aer și pe pământ, nu mai are importanță spațiul ca aliat al Rusiei"⁶.

Încă în martie 1941 au sosit la București "delegați speciali ai guvernului Reichului și ai domnului Himmler", cum i-a descris Mihai Antonescu.

El și-a amintit trei ani mai târziu că delegații au sosit imediat după rebeliune. Delegația a venit să dezbată soarta evreilor din România și era compusă din: Karl Pflaumer – General SS; Karl Hoffmann – din Gestapo și mai târziu atașat pentru probleme de poliție în Bulgaria; Gustav Richter – căpitan apoi maior SS, trimisul lui Eichmann în România și atașat pentru probleme evreiești la Legația Germană; și Eitzen despre care nu știm nimic. "Mi-au cerut formal – a spus Mihai Antonescu – ca în România controlul și organizarea evreilor să fie exclusiv germane, întrucât Germania pregătește soluția internațională a chestiunii evreiești. Am refuzat"⁷. Mihai Antonescu a mințit în martie 1944, când armata sovietică ocupa deja nordul României. Nu numai ca a acceptat, dar s-a laudat cu consimțământul său și al Conducătorului în ședințele guvernului (vezi în continuare).

Înțelegerile dintre Oficiul Central de Securitatea Reichului – *Reichssicherhauptamt*, pe scurt RSHA (care a înființat unitățile nobile de exterminare amintite anterior – *Einsatzgruppe* –, pe baza unui ordin secret al lui Hitler cunoscut sub numele de *Fuehrerbefehl*), privind soarta evreilor din Basarabia, Bucovina și mai târziu din Transnistria, s-au definitivat probabil înainte de convorbirea de la München, în cadrul contactelor lui Mihai Antonescu cu delegații RSHA care au sosit în România în martie 1941 (vezi în continuare despre evreii din Regat). Este dificil în prezent de a reconstitui înțelegerile realizate între delegații naziști în problema evreilor. Documentele care se referă la crimele împotriva poporului evreu au dispărut din arhivele românești încă înainte de prăbușirea regimului Antonescu și cele care au rămas au fost bine ascunse de către autoritățile comuniste. Mihai Antonescu a menționat în ședința guvernului din 5 august că a ajuns la o înțelegere cu trimișii

lui Himmler în problema evreiască (vezi în continuare). Despre înțelegerile cu SS privind soarta evreilor din Basarabia și Bucovina s-a aflat, din întâmplare, la o convorbire purtată de Mihai Antonescu cu ministrul de externe nazist la cartierul general al lui Hitler la Jitomir, la 23 septembrie 1942. Ribbentrop i-a cerut atunci lui Mihai Antonescu să continue colaborarea pentru exterminarea evreilor din Regat și din sudul Transilvaniei, așa cum a procedat și în alte zone: "În zonele în care toți evreii au fost evacuați (adică exterminați, JA) domnește de atunci o liniște absolută. Oare România ar putea să decidă asupra unor noi măsuri în această privință?" Mihai Antonescu a acceptat deportarea evreilor din România și a răspuns că în Basarabia, Bucovina și în Transnistria s-a ajuns la o înțelegere – *Abmachungen* – cu SS-ul pentru executarea acestor măsuri⁸.

Adoptarea soluției finale s-a resimțit în atitudinea Conducătorului față de evrei și în bagajul de cuvinte pe care l-a folosit de fiecare dată când îi pomenea. La 22 iunie 1941 s-a laudat că "a atacat cu curaj" problema românizării, i-a deposedat pe evrei și a stabilit colaborarea cu Germania "potrivit intereselor permanente **ale spațiului nostru vital**"⁹. În octombrie 1942 i-a acuzat pe "jidani, care împreună cu englezii și americanii, au dictat pacea" la Conferința de la Paris din anul 1919; cu această ocazie a amintit că întemeietorul României moderne, Ion C. Brătianu, a fost nevoit să primească, la altă Conferință de pace – cea de la Berlin, din anul 1878 – condiția "înjositoare" a acordării de drepturi cetățenești evreilor, "datorită căreia **s'a jidovit țara** și s-a compromis economia românească și **puritatea rasei noastre**". El l-a acuzat pe Constantin Brătianu că a provocat decăderea morală a României prin "capitularea" în fața evreilor și a francmasonilor, care și-a căpătat expresia prin instaurarea sistemului democrat-liberal, ce a acordat drepturi tuturor¹⁰.

Convinși fiind de victoria Germaniei, conducătorii României au comunicat mai întâi membrilor guvernului, în ședințele care au avut loc la 17 și 18 iunie 1941, și, apoi, cercului intern al administrației civile, planurile lor cu privire la populația evreiască în cele două provincii. Ei n-au lăsat nici o îndoială cu privire la semnificația ordinului secret numit "curățirea terenului" (vezi în continuare). La 3 iulie, Mihai Antonescu a ținut un discurs la Ministerul de Interne și acest discurs a fost dactilografiat și difuzat în broșură (într-un tiraj limitat), sub titlul "Directive și îndrumări date administrației desrobitoare". Directiva numărul 10 releva intențiile cu privire la populația evreiască și o reproducem aici, fragmentar: "Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg pentru o totală descătușare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili"¹¹.

În aceeași chestiune, Mihai Antonescu a adăugat lămuriri importante la directivele date. La reuniunea cabinetului din 8 iulie, el s-a adresat miniștrilor precum urmează: "Așa că vă rog să fiți implacabili, omenia siropoasă, vaporeasă, filozofică nu are ce căuta aici... Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrarea forțată a întregului element evreu din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță... Veți fi fără milă cu ei...Nu știu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională... Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari... Îmi iau răspunderea în mod formal și spun că nu există lege... Deci, fără forme, cu libertate completă"¹² (doc. 3).

Ordinul de exterminare a unei părți a evreilor din Basarabia și Bucovina și de deportare a restului a fost dat de Ion Antonescu din proprie inițiativă și nu ca rezultat al unor presiuni germane. Pentru punerea în aplicare a acestei sarcini, el a ales jandarmeria și armata, în special administrația civilă a armatei, denumită Pretorat.

Șeful Marelui Stat Major al Armatei, generalul Iacobici, a dat dispoziție comandantului Biroului 2, locotenent-colonel Alexandru Ionescu, să pună în aplicare un plan "pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea și acționarea de echipe, care să devanseze trupele române". Planul a fost pus în aplicare începând cu 9 iulie. "Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în așa fel încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja creată și chiar trecut la fapte"¹³ (doc. 4). Aceste echipe trimise de Marele Stat Major au reușit într-adevăr să-i instige pe țăranii români, așa cum au remarcat mulți supraviețuitori evrei în mărturiile lor; aceștia nu izbuteau să înțeleagă cum vecini și prieteni vechi au putut să-și schimbe instantaneu comportarea și să se năpustească în masă să jefuiască, să violeze, să bată și chiar să ucidă evrei din târguri și sate. Armata a primit "ordine speciale" prin generalul Șteflea, executorul acestor ordine fiind Marele Pretor al Armatei, generalul Ion Topor¹⁴.

Jandarmeria a primit ordinul de "curățirea terenului" cu trei-patru zile înainte de 21 iunie 1941, în trei locuri diferite din Moldova: Roman, Fălțiceni și Galați. "Curățirea terenului" era termenul-cod românesc pentru lichidări de evrei și deportare în lagăre – echivalentul român al "soluției finale", pe un teritoriu restrâns: Basarabia și Bucovina. Legiunile de jandarmi, care urmau să se desfășoare în cele două provincii, au fost întrunite la 18 și 19 iunie și la aceste întruniri, jandarmeria a luat cunoștință pentru prima oară de ordinele speciale. Inspectorul general al jandarmeriei, generalul Constantin (Piki) Vasiliu, a declarat în fața subofițerilor și ofițerilor de jandarmi la Roman că "prima măsură pe care sunt datori s-o aducă la îndeplinire va fi aceea de **curățire a terenului**. Prin curățirea terenului se înțelege: "exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor suspectilor, a activiștilor de partid, a aceluia care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică și trimiterea lor sub pază la legiune"¹⁵ (vezi doc. 5). Comandantul legiunii de jandarmi Orhei a atras atenția jandarmilor săi "că trebuie să-i extermină pe evrei dela pruncul în fașă până la bătrânul neputincios, toți fiind periculoși pentru nația română"¹⁶. Inspectorul general administrativ al noului Guvernământ al Basarabiei a raportat, la 9 iulie, din județul Bălți, Guvernatorului, generalul C. Voiculescu, că imediat după intrarea jandarmilor și poliției "a început acțiunea de curățire a terenului"¹⁷ (vezi doc. 6).

Întors la București, după eliberarea Basarabiei și Bucovinei și înainte de ofensiva de la Odessa, Ion Antonescu a expus în fața miniștrilor, în mod clar și direct, ideile sale despre războiul pe care l-a inițiat împotriva evreilor și ele au depășit ca intensitate, răutate și criminalitate cele expuse în lipsa sa de adjunctul său: "Lupta este foarte înverșunată. Este pe viață și pe moarte. Este dusă între noi și germani și evrei... Am să fac o operă de curățire totală de evrei și de toți cei care s-au strecurat la noi... dacă noi nu făceam acest război, ca **să curățim rasa de acești oameni** care sug viața noastră economică, națională și fizică, noi eram amenințați ca să pierim cu desăvârșire... Prin urmare, politica în această privință este să facem **un tot omogen** și în Basarabia și în Bucovina **și în Moldova** – eu și cu Dv. dacă vom trai, dacă nu, o va face altul **și în Transilvania**"¹⁸. Antonescu era conștient de pagubele aduse economiei naționale de pe urma exterminării și deportării evreilor, atât în cele două provincii, cât și în Regat (vezi în continuare), dar era convins că interesele supreme ale Patriei cer **deparazitarea** de evrei, cum a definit lichidarea minorității evreiești. "Să nu credeți că atunci când am hotărât **deparazitarea neamului** românesc de toți evreii, nu mi-am dat seama că produc o criză economică. Dar mi-am spus că este un război pe care îl duc. Și atunci, ca la război, sunt pagube pentru nație. Dar dacă îl câștig acest război, națiunea obține compensațiile. Trecem printr-o criză pentru că scoatem pe evrei... dacă scăpăm momentul

acesta istoric de acum, l-am pierdut pentru totdeauna. Și dacă câștigă evreii războiul, noi nu mai existăm"¹⁹.

Nu toate autoritățile știau despre "ordinele speciale". Ele erau amintite, de fiecare dată, când autoritățile militare sau autoritățile civile evitau să-i execute pe evreii de teama consecințelor, ori nu credeau în existența unor asemenea ordine, ori nu știau de existența lor. Un exemplu în acest sens este executarea a mii de evreii la Cetatea Albă. Un ofițer din garnizoana locală, maiorul Frigan, nu a cunoscut ordinele speciale și a cerut instrucțiuni în scris pentru executarea evreilor. Pretorul Armatei a III-a, colonelul Marcel Petala, s-a deplasat în mod special la Cetatea Albă pentru a aduce la cunoștința maiorului dispozițiile privindu-i pe evreii din ghetou. A doua zi au fost executați cei 3 500 de evreii care rămăseseră în viață, după atacul forțelor combatante²⁰.

Dispozitivul de executare a ordinelor speciale arăta că ordinele au fost date, direct de Ion Antonescu, Armatei, Serviciului special de informații și Jandarmeriei. Mihai Antonescu a dat ordine administrației în cele două provincii. Executantul "ordinelor speciale", Marele pretor, generalul Ioan Topor, era direct subordonat șefului Marelui Cartier General, generalul Ilie Șteflea. Jandarmeria în cele două provincii, prin inspectorii generali, colonelul Teodor Meculescu, în Basarabia și colonelul Ioan Manecuta, în Bucovina, era subordonată la începutul operațiunii generalului C. Vasiliu și apoi generalului Topor.

Nu trebuie uitat că Mihai Antonescu stabilise acele *Abmachungen*, acorduri privind colaborarea pe teren a celor doi parteneri la crime, cu SS-ul, adică cu *Einsatzgruppe D*, care a acționat în zona de operație a trupelor române și cu alte formațiuni germane. De fiecare dată când camarazii români au acționat neplanificat, când n-au șters urmele execuțiilor în masă și au comis jafuri, violuri sau împușcări pe străzi, când n-au îngropat cadavrele sau când au primit mită de la evreii, au provocat mânia naziștilor. Schimbările de scrisori, protestele și dispozițiile în această privință nu trebuie să inducă în eroare; germanii erau furioși de lipsa de organizare și planificare și nu din cauza crimelor în sine. Rapoartele trimise de diversele unități ale *Einsatzgruppe D* și de cele ale *Feldgendarmarie* erau pline de informații cu privire la execuții și jafuri și despre modul de acțiune neorganizat al românilor. De fiecare dată când acțiuni de acest fel au fost întreprinse nu numai împotriva evreilor, ci și împotriva ucrainenilor din Bucovina și Basarabia, germanii s-au grăbit să protesteze²¹. De asemenea, de fiecare dată când camarazii români nu erau eficienți sau insuficient de duri în timpul tratamentului aplicat evreilor, germanii au protestat, exprimându-și nemulțumirea. În raportul din 11 iulie, trimis de comandantul lui *Einsatzkommando 10 b* (o subunitate a *Einsatzgruppe D*), au fost menționate furturi la Falesti (unde toți evreii găsiți în târg au fost împușcați) și mai ales faptul că "măsurile luate împotriva evreilor până la intrarea *Einsatzkommando*-ului erau lipsite de orice planificare"²². În alt raport, din 14 august 1941, RSHA sublinia că soluționarea problemei evreiești de către români în regiunea dintre Nistru și Nipru a fost dată pe mâini necorespunzătoare²³. Aliații români ucideau și jefuiau evreii în mod dezordonat, lipsit de metodă și nu după metoda germană. Cel mai mult însă îi înfuria pe naziști neîngroparea cadavrelor evreilor împușcați, ceea ce punea în pericol sănătatea trupelor. În raportul care a rezumat primele cinci rapoarte ale *Einsatzgruppe D*, trimis la 30 octombrie 1941 ministrului de externe nazist Ribbentrop, comandantul poliției de siguranță SD (*Chef der Sicherheitspolizei und des SD*) relatează: "Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu am avea nimic de reproșat numeroaselor execuții dacă pregătirile tehnice și execuțiile ar fi suficient de corecte. În general, românii lasă cadavrele celor uciși pe locul în care au fost împușcați, fără să le îngroape. *Einsatzkommando*-ul a dat dispoziții poliției românești să acționeze într-o formă mai metodică în această chestiune"²⁴ (doc. 7).

Una din metodele adoptate de jandarmi era de a-i sili pe evreii să-și sape singuri gropile, dar ea crea alte probleme, cum ar fi durata execuțiilor, pierderea elementului surpriză

și situații neprevăzute de criză nervoasă sau chiar nebunie care cuprindeau femeile, în special mame, în așteptarea execuției. Uneori, jandarmii practicau execuția prin înșelăciune sau execuția rapidă; atunci nu mai exista posibilitatea de a ordona victimelor să-și sape singure gropile. Deseori, jandarmii s-au folosit de șanțurile antitanc și altele, săpate încă sub regimul sovietic. După prăbușirea celor împușcați în șanț, ordonau sătenilor să acopere cadavrele cu pământ, apoi se aducea o altă grupă de victime.

În vara și toamna anului 1941 se puteau vedea, pe drumurile și pe câmpiile Basarabiei, evrei pășind în rând, însoțiți de jandarmi și după ei, țărani și slujbași ai primăriilor cu cazmale și lopeți pe umeri, toți îndreptându-se spre terenurile de execuție. Țăranii erau mobilizați de jandarmi, iar slujbașii de rând erau trimiși de primarii satelor. Ei așteptau cu răbdare ca jandarmii să-i împuște pe evrei ca să-i îngroape și se întorceau acasă cu haine ale victimelor și cu alte obiecte de valoare mică; obiectele de valoare și banii le luau jandarmii. Deseori, jandarmii se îmbătau și chefuliau toată noaptea după o asemenea "zi de muncă". În satul Grigoriefca din județul Lăpușna, jandarmii și-au permis o noapte de chef, după ce au ucis 60 de bărbați evrei și înainte de a începe lichidarea altor 140, a doua zi; câțiva dintre jandarmi au rămas pe câmpul de execuție "pentru a pazi cadavrele"²⁵.

La sfârșitul lunii iulie și începutul lui august 1941, unitățile de exterminare germane înaintau cu rapiditate în Ucraina pe urmele *Wehrmacht*-ului pe întinderi uriașe și procedau imediat la adunarea și împușcarea a zeci de mii de evrei ucraineni. În această situație, și fără nici o coordonare cu germanii – bazându-se numai pe convorbirea dintre Hitler și Antonescu de la München, din 12 iunie –, armata română a început să deporteze peste Nistru (termenul Transnistria încă nu apăruse în documente) zeci de mii de evrei arestați în târguri și pe drumuri. Această acțiune a început în momentul în care trupele au ajuns la Nistru. Spre sfârșitul lunii iulie, armata română a concentrat lângă satul Coslav de pe Nistru cca 25 000 de evrei. Parte din ei au fost aduși pe jos din diverse târguri din nordul Bucovinei și parte au fost prinși în nordul Basarabiei, în târguri și pe drumuri, îndeosebi la Briceni și în împrejurimi. La 24 iulie acești evrei au fost deportați peste Nistru, imediat după ce trupele germano-române au pătruns în Ucraina. Soldații români n-au permis convoiului să se aprovizioneze cu alimente sau cu apă de băut și evreei au fost închiși într-un lagăr improvizat împrejmuit cu sârmă ghimpată, în mijlocul unei câmpii arate. Cine încerca să iasă era împușcat. Cei slabi mureau de foame. În această etapă au intervenit ofițeri germani care au ordonat convoaielor să se îndrepte spre orașul Moghilev. Soldații germani au ucis mulți deportați cu toate că paza convoaielor era asigurată încă de soldați români.

Mii de evrei au fost împinși peste Nistru de jandarmii români și prin Rezina și Iampol, deși Transnistria se afla încă sub ocupația militară germană. Autoritățile militare germane au început să forțeze coloane de evrei să se înapoieze în Basarabia. Un ordin explicit al lui Ion Antonescu preciza că acești evrei vor fi împușcați: "DI. General Antonescu a ordonat să se interzică cu desăvârșire orice pătrundere pe teritoriul nostru. Evreei care au trecut frontiera și care vor mai încerca să treacă (înapoi) să fie considerați spioni și executați"²⁶ (doc. 8). Împuternicitul Conducătorului pentru Bucovina, Alexandru Riosanu, a raportat la 19 iulie 1941 că, "conform ordinului telegrafic primit", evreei care trec Nistrul înapoi "sunt executați, din ordin dat de mine odată cu sosirea mea"²⁷ (doc. 9). Comandantul Armatei a IV-a română a dat ordin unităților sale și unităților de jandarmi "să fie trimiși înapoi în Ucraina pe măsură ce vor fi identificați... toți cei care au reușit să treacă (Nistrul) până atunci"²⁸. Soldații români au continuat să mâne convoaie de evrei din nordul Basarabiei spre Nistru, să ordone popasuri peste noapte pentru a jefui pe evrei și a viola fete tinere și apoi să împuște la întâmplare sute de evrei pentru a forța restul să treacă podurile improvizate. Sute de evrei au fost împinși în apele Nistrului. Cine încerca să iasă din apă era împușcat. Alte sute au fost împușcați pe malurile apei și cadavrele au fost aruncate în apele învolburate ale Nistrului, care începuse să se reverse după ploi îmbelșugate. Soldații români obișnuiau să zvârle cadavre de evrei în

Nistru pentru a evita osteneala legată de îngropare, dar germanii respectau cu strictete dispoziția de a-i îngropa pe cei uciși. În anumite porțiuni ale Prutului pluteau la vale spre Dunare sute de cadavre evreiești umflute de apă. Transferarea convoaielor dintr-un loc în altul a creat o problemă suplimentară pe care M.St.M nu a luat-o în considerație, provocând o reacție furioasă a germanilor: mii de cadavre de evrei erau aruncate peste tot. Acestea marcau căile de rătăcire ale evreilor și atrăgeau atenția țăranilor basarabeni; ei se năpusteau asupra lor, pentru a le dezbrăca de haine sau a le smulge dinții de aur, dacă-i găseau.

La 30 iulie 1941, Comandamentul Armatei 11 germane a cerut Marelui Stat Major Român să înceteze să împingă evrei peste Nistru. "La Iampol se găsesc mai multe mii de jidani, printre care femei, copii și bătrâni, care au fost trecuți de autoritățile române peste Nistru. O pază a acestor mase nu se face și hrana lor n-a fost asigurată. Mulți au început să moară de foame..., primejdia bolilor molipsitoare se ivește. Din această cauză, Comandamentul Armatei Germane a luat măsuri care să împiedice o trecere viitoare de jidani peste Nistru"²⁹ (doc. 10). În mod practic, aceasta însemna mii de evrei împușcați pe malurile Nistrului. Chestiunea înapoierii evreilor pe teritoriul românesc de către armata germană nu a trecut fără replica lui Antonescu care dorea să desăvârșească purificarea etnică a Basarabiei și Bucovinei. Precum am menționat, el a protestat atunci, atrăgând atenția ambasadorului Killinger că retrimiteria evreilor este în contradicție cu cele dezvăluite lui, personal, de Hitler la München, privind soarta evreilor. La Ministerul de externe de la Berlin n-au îndrăznit să-l întrebe pe Hitler ce i-a spus lui Antonescu, și au menționat că "stenograma oficială a convorbirii... nu cuprinde nimic în acest sens". Cu toate acestea, ambasadorul Karl Ritter, din cabinetul personal al lui Ribbentrop, a recunoscut că "este posibil ca problema evreilor din răsărit să fi fost și ea dezbătută" și de aceea a recomandat "să se ia în considerație cererea generalului Antonescu și evreii să nu fie împinși îndărăt în Basarabia"³⁰.

La 4 august majoritatea evreilor din coloana uriașă împinsă de jandarmi peste Nistru a fost concentrată la Moghilev. Timp de trei zile, germanii au făcut selecții și au împușcat bătrâni și bolnavi. Tinerii au fost puși să sape gropi. La nemți, cadavrele trebuiau îngropate. 4 500 de evrei au fost împușcați de germani și, în parte, de soldați români. Convoitul a fost mânat în continuare de soldați germani și români, pe malul ucrainean al Nistrului, numărul evreilor descrescând de la popas la popas în urma execuțiilor, epuizării, bolilor și lipsei de alimentație pentru sugaci și copii mici. La 17 august convoitul a fost trecut înapoi în Basarabia pe la Iampol peste un pod îngust de pontoane, ridicat de armata română. Dintr-un convoi de peste 25 000 de evrei, rămăseseră în viață mai puțin de 13 000. Ei au fost internați în lagărul Vertujeni³¹.

Marele Cartier General a ajuns la concluzia că până la stabilirea statutului teritoriului ucrainean care urma să fie acordat României, nu pot fi continuate deportările. De aici s-a creat necesitatea înființării unor lagare și ghetouri temporare în Basarabia până va fi din nou posibilă trecerea evreilor peste Nistru. Lagărele și ghetourile au fost, deci, înființate în urma eșecului deportării pripite a supraviețuitorilor primului val de "curățirea terenului". A fost o soluție temporară, neplanificată și provenea din necesitatea de a opri într-un loc oarecare convoiele de zeci de mii de oameni forțați să mășăluiască peste câmpii, paralel cu șoselele principale. Ordinul special pentru înființarea lagărelor a fost dat la 8 august și cuprindea și regulamentul regimului stabilit pentru aceste locuri de încarcerare și răspunderea asupra lor. Întreținerea evreilor, s-a notat în ordin, **nu** se va face pe contul statului. La 5 august Antonescu a ordonat ca "evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia și la est de Nistru, să fie obligați a purta, sub severe sancțiuni, un semn distinctiv, format dintr-o stea cu șase colțuri din stofă sau pânză"³² (doc. 11). Trebuie subliniat că tot ce se referea la evrei a fost rezultatul unor ordine în scris și verbale date de Ion Antonescu.

Înainte de a pleca la Chișinău, guvernatorul Basarabiei, generalul C. Voiculescu, a fost chemat de Conducător care i-a descris liniile politicii sale în Basarabia și Bucovina și i-a dat

ordine verbale. Prima problemă pe care guvernatorul avea datoria să o rezolve era problema evreiască. Iată ce a raportat Guvernatorul lui Antonescu: "În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie și în special în Chișinău, la numai cinci zile după sosirea subsemnatului la Chișinău am dat ordin cu privire la înființarea de lagăre și ghetouri"³³.

Înființarea de ghetouri era un element nou în istoria României și Mihai Antonescu, care răspundea de acordurile secrete cu RSHA, l-a informat la 9 august pe Conducător, pe front, că a trimis un consilier de la Președinție să învețe din experiența naziștilor: "În problema evreiască, Consilierul Stănescu a plecat la Varșovia pentru a studia concentrarea făcută în cartierele de germani și a folosi experiența lor. De îndată ce se va întoarce vă voi informa"³⁴ (doc. 12). Alegerea a fost excelentă. Ghetoul din Varșovia a devenit cel mai mare ghetou din lume, în care au fost înghesuți la un moment dat 350 000 de evrei, înainte de a fi exterminați. Comandantul Militar al Municipiului Chișinău, colonelul Dumitru Tudose, nu a așteptat întoarcerea consilierului Stănescu de la Varșovia și a acționat în problema evreiască conform directivelor guvernatorului Voiculescu. La 12 august a raportat plin de mândrie: "Am curățit orașul de evrei și resturile inamice, dându-i o față românească și mai ales creștină. Am organizat ghetoul evreiesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente"³⁵ (doc. 13).

În așteptarea reluării deportărilor, autoritățile românești au înființat câteva zeci de lagăre și ghetouri din care evreii au fost apoi evacuați în șapte lagăre mari și în ghetoul Chișinău. La sfârșitul lunii august se aflau în aceste ghetouri cca. 80 000 evrei³⁶: Secureni – 10 356; Edineti – 11 762; Limbenii Noi – 2 634; Rascani – 3 072; Rautel – 3 253; Vertujeni – 22 969; Marculești – 11 000; Ghetoul Chișinău – 11 525; Ghetouri și lagăre mici în sudul Basarabiei – 5 000- 6 000.

Soarta supraviețuitorilor primului val de exterminare din ambele provincii a fost stabilită de Ion Antonescu și a fost adusă la cunoștința gradelor operative militare de către Conducătorul însuși, iar treptelor superioare administrative de către Mihai Antonescu. Și această operațiune urma să se desfășoare fără ordine în scris, pentru a nu lăsa urme, pentru a nu fixa răspunderi și pentru a împiedica formularea unor eventuale cereri de despăgubiri sau de restituire de proprietăți, dacă va interveni vreo complicație. Dar caracterul corupt al sistemului de guvernământ românesc, militar și civil, a provocat, din când în când, cercetări la intervenția lui Antonescu și a unor comandanți superiori din armata și jandarmerie care aveau răspunderea pentru conducerea campaniei; și aceasta pentru a clarifica unele acte de corupție sau suspectarea unor asemenea fapte. Aceste intervenții s-au terminat uneori prin anchete și prin redactarea unor dări de seamă, incluzând aproape toate ordinele secrete transmise verbal, care au fost, în acest fel, dezvăluite. Regimul antonescian nu a reușit să ascundă răspunderea lui pentru încarcerarea supraviețuitorilor în lagăre și ghetouri, pentru regimul de teroare pe care l-a impus în aceste lagăre și, la urmă, pentru deportări. Regimul din aceste lagăre poate fi rezumat în câteva cuvinte, fiecare cuvânt însemnând zeci de mii de morți: munca forțată, corupție, foamete, jaf, chinuri, violuri, execuții, epidemii, moarte.

La 30 august 1941 a fost rezolvată problema statutului Transnistriei. Provincia a fost transferată României conform promisiunii făcute de Hitler lui Antonescu.

Reprezentanții celor două armate, generalul Nicolae Tătăranu și generalul Arthur Hauffe pentru *Wehrmacht*, au semnat "Înțelegerea asupra siguranței, administrației și exploatării economice a teritoriului între Nistru și Bug și Bug- Nipru"³⁷ (doc. 14). Paragraful 7 din înțelegere se referea la soarta evreilor din lagărele și ghetourile din Basarabia și Bucovina și a evreilor localnici din Transnistria. "Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci să fie concentrați în tabere de muncă și întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est va fi posibilă". Înțelegerea confirma că scopul final era "curățirea" Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei de

evrei. Acordul de la Tighina a pus capăt disputei între cele două armate cu privire la dreptul românilor de a-i deporta pe evreii din Basarabia și Bucovina, recunoscându-li-se dreptul de a folosi Transnistria ca un mare lagar de concentrare, până la evacuarea evreilor peste Bug.

La sfârșitul lunii august 1941, Guvernatorul Voiculescu a comunicat presei ca "problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. În satele basarabene astăzi nu mai este nici un evreu, iar în orașe, pentru evreii care au mai rămas, s-au înființat ghetouri"³⁸. Prima fază, sub comanda lui Antonescu, a fost executată în întregime în Basarabia și în nordul Bucovinei. Zeci de mii de evrei au fost omorâți în cadrul ordinului de "curățire a terenului". Generalul C. Niculescu, președintele comisiei de anchetă "pentru cercetarea neregulilor dela ghetoul din Chișinău", înființată conform unui ordin al lui Antonescu, a constatat că în perioada de la înființarea lagărelor, deci după aplicarea ordinului de "curățire a terenului" și până începutul deportărilor "25 000 evrei au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați"³⁹ (doc. 15). Desigur, mii de evrei nu puteau să moară de moarte "naturală" în decurs de o lună, și nici un evreu nu putea "evada", pentru că nu avea unde să evadeze. În afara lagărului sau a ghetoului îl aștepta o moarte rapidă în chinuri. Acești evrei au fost pur și simplu împușcați sau au murit în chinuri, de foame și de boli. Documentul a fost citat aici pentru a ne forma o idee despre amploarea campaniei de exterminare, inițiată de statul român (despre "nereguli", vezi în continuare).

La sfârșitul lui august s-a întrunit la Tighina o ședință specială sub conducerea lui Ion Antonescu și cu participarea guvernatorilor Basarabiei, generalul Voiculescu, Bucovinei, Corneliu Calotescu, și a lui Gheorghe Alexianu, noul guvernator al Transnistriei. Voiculescu a rezumat evenimentul de la Tighina: "am primit indicații de felul în care urmează să se execute operațiunea trimerii evreilor pe Bug"⁴⁰. Antonescu a stabilit că Marele Cartier General (în continuare, MCG) va răspunde de executarea campaniei de deportare, prin generalul Topor. Dispozițiile stabileau că deportarea evreilor se va face fără formalități administrative; nu s-au făcut nici un fel de liste nominale ale deportaților, ci s-a respectat numai împărțirea "în grupe strict numerice". Delegatul Marelui Stat Major, maiorul Tarlef, a adus ordinul verbal "să se ridice dela evrei orice act s-ar afla asupra lor". Nici în Transnistria nu s-au făcut liste nominale și evreii au ajuns acolo fără identitate și fără acte; ele au fost confiscate la punctele de trecere peste Nistru și arse. Al doilea ordin dat de Marele Cartier General a fost comunicat de către colonelul Palade, ofițerilor de jandarmi responsabili cu transferarea convoaielor din lagăre și până la Nistru și era scurt și limpede: "Din ordinul Marelui Cartier General, evreii care nu se vor putea ține de convoaie, fie din neputință, fie din boală, să fie executați"⁴¹. Un alt ordin transmis verbal comandanților de convoaie de deportați stabilea: cu două zile înainte de ieșirea fiecărui convoi să se trimită un jandarm de prin partea locului, care să aibă grijă cu ajutorul posturilor de jandarmi de-a lungul traseului de deportare și cu ajutorul tinerilor premilitari "să se facă din 10 în 10 kilometri câte o groapă pentru cca. 100 persoane unde vor fi adunați cei care n-au putut ține pasul cu cei din convoi: să fie împușcați și înhumați". Raportul oficial care a notat acest ordin nu a avut ca scop să lămurească soarta evreilor și felul cum a decurs deportarea. "Neregulile" de la ghetoul din Chișinău, care l-au determinat pe Antonescu să ordone instituirea unei comisii de anchetă se refereau la îmbogățirea rapidă și neexplicabilă a unor militari și la "eșecul" de a confisca "aurul" evreilor deportați. Această comisie, după obiceiul birocrăției militare române, a consemnat toate ordinele, inclusiv cele date verbal, și le-a adunat într-un raport care urma să rămână secret. Raportul a notat faptul că ultimul ordin a avut consecințe nedorite: din cauza procedurii urmate, pentru facerea gropilor și executarea înhumărilor, au luat cunoștință de evenimentele care urmau să se întâmple țărani din satele de pe traseu, care așteptau pe la margini de drumuri, prin porumb și diferite ascunzișuri, execuțiile, pentru a se arunca apoi asupra cadavrelor și a le jefui. Data începerii deportărilor a fost fixată de Ion Antonescu, la întâlnirea cu guvernatorii, pentru 15 septembrie. Înaintea începerii deportărilor și având în

vedere că această campanie a fost condusă ca o acțiune militară, M.St.M i-a cerut lui Topor să-i raporteze de urgență despre "situația exactă a tuturor lagărelor de evrei sau ghetouri aflate în Basarabia sau Bucovina", inclusiv numărul evreilor și unitățile de pază⁴². Aceste date dovedesc că nici un soldat german nu era amestecat în problema lagărelor și că totul era o chestiune internă românească.

Trecerea peste Nistru s-a făcut prin cinci puncte; de la nord la sud: Atachi -Moghilev Podolsk; Cosauti-Iampol; Rezina-Rabnita; Tighina-Tiraspol; Olanesti-Iasca. Majoritatea evreilor au fost deportați prin primele trei puncte. Deportările au început la 16 septembrie cu evreii din lagărul Vertujeni și au continuat apoi cu evreii din celelalte lagăre și ghetouri și s-au încheiat la sfârșitul lui decembrie. Delegatul principal al MCG în Basarabia pentru organizarea și supravegherea campaniei de deportare era colonelul Palade. Palade și subordonații lui au predat ordinele privind asasinarea și jaful. Comandantul companiei 60 de poliție, care a supravegheat deportarea la Atachi, a primit un ordin verbal să confiște obiectele de valoare ale evreilor. Când a cerut un ordin în scris, căpitanul Popescu i-a spus: "în materia aceasta a evreilor nu se lucrează cu acte scrise"⁴³ (doc. 16).

La 6 octombrie 1941 Antonescu rezuma în ședința guvernului desfășurarea acțiunilor de purificare etnică a Basarabiei: În ceea ce privește pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv și total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40 000 de evrei, care în câteva zile, vor fi trecuți peste Nistru, iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali"⁴⁴. Operațiunile de deportare s-au desfășurat, potrivit afirmațiilor inspectorului general al jandarmeriei din Basarabia, "în cea mai perfectă ordine și liniște"⁴⁵. Voiculescu a notat în raportul său către Conducător că "programul de evacuare a fost executat întocmai – deci a fost bine organizat și s-a desfășurat în mod civilizată"⁴⁶. S-a putut remarca atât la Voiculescu, cât și la alte persoane cu posturi înalte, care s-au ocupat cu deportări, nevoia de a sublinia că au acționat spre binele patriei române și că nu și-au murdărit mâinile cu asasinare sau jafuri și hoții, ci din contră le-au combătut cu toate puterile. În realitate, majoritatea erau corupți, ca și subalternii lor; deosebirea a constat în posibilități, în amploarea și în domeniul în care au acționat ca să se îmbogățească.

În toate lagărele mureau zilnic sute de evrei (înainte de deportare și în cursul ei) de foame, de sete, de bătăi și torturi; femei și fete tinere care opuneau rezistență la viol erau ucise; mulți evrei au fost uciși în timpul perchezițiilor, în încercarea de a găsi asupra lor obiecte de valoare. Cadavre erau răspândite peste tot, încă înainte de plecarea convoaielor spre Nistru, adăugându-li-se cele rămase pe margini de drumuri în cursul deportării. Pentru a ne da seama cât valora viața unui evreu dintr-un convoi de deportați, amintim de formula originală de asasinare și jaf, unică în istoria Holocaustului, care a apărut atunci pe drumurile de deportare în Basarabia, devenind în scurt timp frecventă în toate convoaietele pe jos: țărani care pândeau convoaietele pentru a-i jefui pe evrei se adresau unui jandarm din escortă, indicau un evreu căruia îi jinduiău hainele sau bocancii și-i propuneau un preț, în general între o mie și două mii de lei și, după o scurtă tocmeală, jandarmul scotea evreul ales din convoi și-l împușca; țăranul plătea suma convenită și se grăbea să dezbrace cadavrul. Bani erau pentru haine, viața unui evreu nu valora nimic.

Jaful oficial al evreilor din cele două provincii a fost ordonat de Ion Antonescu și s-a făcut în câteva etape prin Banca Națională a României. La 5 octombrie Antonescu a ordonat "schimbul bijuteriilor și metalelor prețioase pe care le posedau evreii **ce se evacuează** din Basarabia și Bucovina", adică jefuirea lor⁴⁷ (doc. 17). Alte ordine prevedeau "preschimbarea" leilor în ruble și apoi a rublelor în mărci germane de ocupație, adică confiscarea lor. La 17 noiembrie 1941, după încheierea primei faze de jaf oficial (spre deosebire de cel neoficial, fără "acte"), Banca Națională s-a grăbit să anunțe pe Ministrul Finanțelor că "întrucât operațiunea de preluare a obiectelor prețioase dela evreii din Basarabia și Bucovina s-a

terminat, vă rugăm a desemna un delegat al Dv., în prezența căruia să se deschidă lăzile conținând aceste obiecte în vederea inventarierii lor"⁴⁸ (doc. 18). Hitler a fost încă din august foarte impresionat de felul în care Ion Antonescu a tratat problema evreiască. Cu câteva zile înainte de semnarea înțelegerii de la Tighina i-a spus lui Goebbels: "În ceea ce privește problema evreiască, se poate stabili acum că un om ca Antonescu acționează în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut noi până acum"⁴⁹.

Numărul evreilor deportați în 1941 din Basarabia, Bucovina și județul Dorohoi din Regat se cifrează, conform rapoartelor secrete la 188 712 evrei. Numai din Bucovina, de exemplu, au fost deportați, în 1941, 91 845 evrei⁵⁰. Datele secrete erau atât de detaliate încât cuprindea și defalcarea deportaților după bărbați, femei și copii (doc. 19). Cu deportările din vara și toamna anului 1942, numărul deportaților s-a ridicat, conform datelor oficiale secrete, la 194 382 evrei. Dr. Gheorghe Tataranu, șeful Direcției Sanitare din Guvernământul Transnistriei, a publicat în 1943, la Odessa, un mic studiu despre "realizările" sale în domeniul sanitar, în care a menționat printre altele că "populația deportată din țară", în 1941, era "în număr de peste 200 000"⁵¹ (doc. 20). Aceste date au fost adunate și ținute în secret până la deschiderea arhivelor, după căderea regimului comunist.

Guvernării români s-au străduit încă de atunci să inducă în eroare pe reprezentanții puterilor occidentale privind participarea lor la crime împotriva umanității. Ambasadorul Statelor Unite, Franklin Mott Gunther, a fost primit în audiență de Ion Antonescu și de Mihai Antonescu și a protestat contra atrocităților antievreiești. La 4 noiembrie a raportat Ministerului de Externe de la Washington: "Am atras atenția permanent și persistent celor mai de seamă autorități românești reacția inevitabilă a guvernului meu și a poporului american față de un astfel de tratament inuman și chiar ucideri nelegiuite de oameni nevinovați și lipsiți de apărare descriind pe larg atrocitățile comise contra evreilor din România. Observațiile mele au trezit în mareșalul Antonescu și la premierul ad-interim Mihai Antonescu manifestări de regret pentru excesele comise "din greșală" sau de "elemente iresponsabile" și (promisiuni) de moderație în viitor... Programul de exterminare sistematică continuă totuși și nu văd vreo speranță pentru evreii români atâta timp cât actualul regim controlat de germani rămâne la putere"⁵² (doc. 21).

Transnistria

Teritoriul între Nistru și Bug, atribuit de Hitler lui Antonescu drept recompensă pentru participarea României la războiul contra Uniunii Sovietice, a primit numele de Transnistria. Potrivit datelor recensământului sovietic din 1939, trăiau în această zonă peste trei milioane locuitori, majoritatea ucraineni și ruși, cca 300 000 moldoveni (români), 331 000 evrei și 125 000 germani. Regimul sovietic nu reușise să deșădăcineze sentimentul național al evreilor și când armatele germano-române au ocupat regiunea, acești cetățeni sovietici se considerau și se simțeau evrei. Bărbați și tineri evrei au fost mobilizați în armata sovietică, dar nu toți au ajuns la unitățile lor. Majoritatea evreilor nu s-au evacuat și nu au fugit cu armatele sovietice, deși aveau șanse mai mari de a se salva decât evreii din Basarabia și nordul Bucovinei. Nu aveau nici un fel de informații despre comportamentul naziștilor față de evrei, iar înaintarea armatei germane a fost foarte rapidă, în formă de arc pe o arie care se întindea de la Lvov la Marea Neagră, închizând astfel rapid orice șansă de exod a evreilor și a neevreilor. Regimul de ocupație a fost inaugurat la Tiraspol la 9 august 1941 (fără Odessa, care nu era încă ocupată). În fruntea Guvernământului a fost numit profesorul universitar de drept, Gheorghe Alexianu, prieten și fost coleg cu Mihai Antonescu și antisemit cunoscut. Transnistria a fost împărțită în 13 județe sub conducerea a 13 prefecti, toți ofițeri cu grade de colonel sau locotenent- colonel din armată sau jandarmerie. În fruntea raioanelor, în număr de 64, au fost numiți pretori. La începutul războiului, Antonescu a considerat că perioada de ocupație a Transnistriei va fi nelimitată; în ședința guvernului din 16 decembrie i-a spus lui

Alexianu: "Guvernezi acolo ca și când România s-ar fi instalat pe acele teritorii două milioane de ani. Ce se va întâmpla apoi vom vedea... Dumnezeu ești suveran acolo. Să-i scoți pe oameni la lucru chiar cu biciul dacă nu înțeleg..., iar, dacă va fi nevoie și altfel nu merge, să-i scoți cu gloanțele; pentru asta nu e nevoie de autoritatea mea"⁵³. În planificarea structurii Guvernământului românesc din Transnistria se poate discerne influența experților naziști. Alexianu i-a raportat atunci cu mândrie lui Antonescu că a bazat administrația regimului de ocupație pe "principiul Führerului" (Fuehrerprinzip), ceea ce însemna, după spusele sale: "un singur om, o singură directivă, o singură răspundere. Voința Conducătorului, a Comandantului de căpetenie al armatei, care este transmisă până la cele mai îndepărtate organe"⁵⁴. Moneda oficială din Transnistria era marca gemană de ocupație (RKKS), o bancnotă fără valoare folosită pe întregul teritoriu sovietic ocupat de nemți. Rata de schimb pentru o marcă fost inițial stabilită la 60 de lei marca, sau 20 ruble. Pe acest fundal se poate înțelege mai bine amploarea jefuirii evreilor de bani înainte de a fi deportați. Delegații BNR au confiscat de fapt banii, dând în schimb ruble la o rată absurdă, și obligându-i, apoi, pe cei care primiseră rublele să le schimbe contra RKKS; aceasta, în eventualitatea că le-au dat ceva în schimb.

În prima etapă a războiului au operat în Transnistria Armatele a III-a și a IV-a. Armata română, chiar mai mult decât jandarmii și poliția, a fost răspunzătoare pentru inițierea măsurilor de pedepsire, încarcerare și persecutare a evreilor din Transnistria. Ofițerii unităților trimise în Transnistria au inițiat măsuri îndreptate împotriva evreilor, urmărind îndeaproape îndeplinirea acestora de către autoritățile civile și chiar de jandarmi. Când aceste ordine nu erau aplicate în întregime, ofițerii cereau pedepsirea celor care nu făceau tot ce le sta în putință pentru a acționa împotriva evreilor. În prima etapă a ocupației, din august până la sfârșitul lui septembrie 1941, unitățile armatei române au colaborat cu armata germană și cu *Einsatzgruppe* în acțiunile de ucidere a evreilor ucraineni localnici, și de înarmare a unor ucraineni localnici care au constituit nucleul teribilei poliții ucrainene. Numărul exact al evreilor uciși de unitățile din *Einsatzgruppe* nu este cunoscut, dar conform afirmațiilor comandantului său, Ohlendorf, se cifrează la 90 000⁵⁵. Pe întregul teritoriu al Transnistriei, unitățile militare erau la dispoziția perfectilor pentru menținerea securității sau pentru îndeplinirea ordinelor privitoare la evrei. Prefecții și Guvernământul Transnistriei nu trebuiau să-i convingă pe ofițeri de justetea politicii împotriva evreilor. Dimpotrivă, tocmai acești ofițeri, de la gradul de general în jos, au fost cei care au intervenit pentru a asigura îndeplinirea cu strictețe a măsurilor antievreiești, astfel ca nici un evreu să nu se eschiveze de la soarta lui (vezi în continuare). Comportamentul conducerii armatei își are originea, în primul rând, în tradiția antisemită a armatei, în atitudinea ostilă pe care comanda armatei a avut-o dintotdeauna față de evrei ca soldați, și în controlul total exercitat de Antonescu, care a servit pe tot parcursul războiului ca un fel de super-șef de Stat Major al Armatei. O parte din unitățile de jandarmerie care au executat ordinul de "curățirea terenului" în Basarabia și Bucovina au fost atașate pe lângă armatele românești și s-au răspândit pe întregul teritoriu al Transnistriei imediat după ocuparea acesteia. Jandarmeria, în colaborare cu armata, a ales punctele prin care deportații urmau să traverseze Nistrul. Tot jandarmeria a răspuns de "transportul, disciplina și supravegherea populației evreiești, adică îndepărtarea evreilor din zonele cu densitate mare de populație și stabilirea lor în zonele slab populate"⁵⁶. Cu alte cuvinte, la transferarea pe jos, în convoaie, a evreilor deportați și a evreilor localnici, în lagărele de pe Bug. Poliția ucraineană, mai exact ucrainenii înarmați de către români, a jucat un rol important în acțiunile criminale inițiate de Guvernământul Transnistriei în iarna 1941-1942 în lagărele de concentrare de lângă Bug, din sud-estul Transnistriei. Poliția ucraineană a avut atribuții de pază în ghetourile și lagărele din întreaga Transnistrie. Acești polițiști au fost de asemenea aduși în ghetouri, după necesități, pentru a ajuta la executarea diferitelor acțiuni ale autorităților românești și în primul rând execuții în masă. După primul val de exterminare

efectuat la ocuparea provinciei, evreii localnici care rămăseseră în viață s-au întors la casele lor distruse și prădate. Conform datelor, bazate pe rapoartele jandarmeriei și ale Guvernământului, mai trăiau atunci în Transnistria peste 200 000 de evrei ucraineni din cei 331 000 recenzați în 1939, dintre care peste 100 000 în Odessa. Imediat după intrarea în capitalele de județ, armata română, urmată de unitățile jandarmeriei, și apoi de prefecti, a inițiat măsuri energice de identificare a evreilor ucraineni, cu scopul de a-i închide în ghetouri și lagăre. Ordinele permanente ale armatei au fost formulate în Ordinul nr. 1, afișat pe străzi în limbile română, germană și rusă. Acest ordin preciza în mod limpede, printre altele, politica față de evrei: "Evreii vor locui în ghetouri, colonii și tabere de muncă. Orice evreu aflat pe teritoriul Transnistriei care în termen de zece zile de la afișarea prezentei ordonanțe nu s-a prezentat autorităților pentru fixarea domiciliului, se pedepsește cu moartea. Se interzice evreilor părăsirea ghetourilor, taberelor de muncă sau coloniilor și convoaielor, fără aprobarea autorităților. Contravenienții vor fi pedepsiți cu moartea... Orice evreu, având domiciliul în Transnistria, încearcă să treacă, sau a trecut în România, fără aprobarea autorităților competente, va fi pedepsit cu moartea. Oricine va găzdui pe evrei... va fi pedepsit cu închisoare de la 3-12 ani și cu amenda de la 100-200 RKKS"⁵⁷ (doc. 22). La 4 august Armata a IV-a a comunicat tuturor unităților militare, precum și jandarmeriei și poliției, că "evreii din orașele și satele din Ucraina vor fi strânși în ghetouri"⁵⁸ (doc. 23). Nu era vorba de o inițiativă particulară a comandanților Armatei a IV-a, ci de o hotărâre a lui Antonescu, transmisă prin MCG, și semnată de Subșeful MCG, generalul N. Tătăranu: "Pentru a preîntâmpina acțiunea de spionaj și terorism a evreilor s-a luat măsura ca ei să fie internați în ghetouri și întrebuințați la muncă"⁵⁹ (doc. 24).

Ajunși în capitalele de județ, prefectii au ordonat evreilor să se prezinte la noile autorități și să se mute în ghetouri, abandonându-și locuințele. La 3 septembrie 1941 colonelul Vasile Nica, prefectul județului Balta, a ordonat ca în termen de trei zile "toți jidanii" din oraș să se mute în ghetou, o zonă formată din patru străzi. A instaurat munca obligatorie pentru evreii între 14 și 60 de ani și a ordonat purtarea semnului galben: "Orice jidan, fie din orașul Balta, fie din județ sau din altă parte, sosit în Balta, se trimite în ghetou. La fel se vor înființa ghetouri și în alte orașe din județ. Orice act de nesupunere, orice încercare de rebeliune sau terorism din partea vreunui jidan din ghetou va fi sancționată cu moartea lui și a douăzeci altora"⁶⁰ (doc. 25). În ceea ce privește răspunderea pentru măsurile luate contra evreilor, trebuie subliniat că revine în întregime guvernului antonescian. Armata și autoritățile germane au părăsit Transnistria la 19 septembrie 1941. Generalul german Doehla a anunțat Guvernământul Transnistriei că, începând cu acea dată, "nu mai exercita nici un drept de comandă în această provincie"⁶¹ (doc. 26).

Generalul german a menționat în mod special și plecarea "formațiunii germane SS". Românii au fost pe deplin stăpâni pe soarta și bunurile evreilor ucraineni. Ordinul de deportare a evreilor ucraineni la Bug, ceea ce însemna exterminarea lor, și de jefuirea averilor lor a fost dat de Ion Antonescu, la începutul lunii octombrie. "Ce se face cu evreii civili din Transnistria", a întrebat comandantul Armatei a IV-a Marele Stat Major, la 30 septembrie⁶² (doc. 27). Răspunsul lui Antonescu a fost clar și explicit: "toți evreii aflați în Transnistria, vor fi internați imediat în lagărele de pe Bug, stabilite de Dl. guvernator al Transnistriei... Averile lor se iau în primire de autoritățile locale"⁶³ (doc. 28). Trimisul lui Eichmann în România, Gustav Richter, și-a anunțat atunci superiorii că Ion Antonescu a hotărât să concentreze lângă Bug, 110 000 evrei din Basarabia și Bucovina, "cu scopul de a-i extermina"⁶⁴. Sarcina transferării și eventual a executării acestor evrei revenea Guvernământului Transnistriei la dispoziția căruia se aflau unitățile de jandarmi și trupele de ocupație. Nu e vorba de o concluzie sau de o supoziție, ci de cele descrise în amănunțime de Guvernatorul Transnistriei, Alexianu, comandantului Armatei a IV-a, la 11 octombrie 1941: "În urma dispozițiilor date, toți evreii din Basarabia și Bucovina sunt evacuați din aceste

provincii în regiunea la vest de Bug, unde vor rămâne în toamna aceasta până ce – în conformitate cu convenția încheiată cu Statul German – vor putea fi trecuți la vest de Bug. Acești evrei sunt evacuați actualmente în grupe zilnice de 1 000 persoane... fiecare grup este condus de un număr redus de jandarmi. S-au luat măsuri ca în satele în care poposesc să li se dea de mâncare prin îngrijirea Primăriilor. Până acum au intrat în Transnistria peste 15 000 evrei... Sunt în curs de sosire restul până la aproximativ 150 000 pentru această toamnă"⁶⁵ (doc. 29).

De la sfârșitul lunii iulie 1941 și până în toamna anului 1942, aproximativ 300 000 de evrei, cetățeni români și evrei ucraineni, au fost transferați dintr-un loc în altul în convoaie care au cucerit Transnistria de-a lungul și de-a latul provinciei, potrivit unui plan de ansamblu centralizat la MCG al armatei române. Scopul final al acestei migrațiuni era, precum a indicat cu precizie documentul citat anterior, de a-i transfera pe evreii găsiți în viață în lagăre improvizate, și până atunci inexistente, lângă Bug. Evreii urmau să rămână în aceste lagăre până când condițiile ar fi devenit propice pentru a-i expedia peste Bug, curățind astfel Transnistria de evrei. La București și la Odessa se știa ce soartă îi așteaptă pe evrei de partea cealaltă a Bugului. Autoritățile române s-au absolvit de orice răspundere în ceea ce privește subzistența evreilor pe parcursul deportării și în lagărele și ghetourile "din zonele de plasare". Acest lucru a fost chiar exprimat, în scris, în precizarea că "evreii vor trăi pe cont propriu", putând fi întrebuințați până la transferarea lor către nemți la munci agricole sau orice altă muncă⁶⁶. Jandarmii au împușcat și omorât fără milă pe oricine rămânea în urmă, deși drumurile erau aproape impracticabile. Nu s-au ostenit să îngroape morții, iar dâra de cadavre lăsată de-a lungul drumului spre Bug a stârnit, precum am arătat, furia nemților. În căutarea unui poduleț luat de inundații sau a unui vad peste un râu transformat într-o suprafață alunecoasă de gheață, jandarmii au făcut ocolșuri, adăugând mulți kilometri de mers pe jos. Mulți dintre zecile de mii de evrei înfometăți și epuizați au ajuns la limita puterilor și s-au prăbușit deși știau că a te opri înseamnă moarte sigură. Copiii au devenit astfel orfani, iar orfanii au fost adoptați din mers de alte familii sau au insistat să rămână lângă părinții lor muribunzi, fiind împușcați împreună cu aceștia. Bande de ucraineni au operat pe întregul teritoriu al Transnistriei, atacând convoaiele de evrei, prădând și ucigând, iar uneori luându-le chiar hainele și lăsând sute de evrei dezbrăcați să moară pur și simplu înghețați. Numeroși evrei, în special cei în vârstă, erau prea epuizați pentru a-și putea smulge picioarele din noroiul sau din zăpada adâncă de pe drumurile Ucrainei și rămâneau pe loc, până când erau împușcați de jandarmii din ariergardă. Fiecare convoi a fost jefuit mai întâi de jandarmi, care deseori erau furioși de modestia prăzii. Fetele și femeile tinere din fiecare convoi au fost violate de jandarmi, dar în special de ofițeri, care alegeau locuri de popas astfel încât să poată organiza orgii. Comandanții convoaielor nu răspundeau de viața evreilor, ci doar de transferarea lor – acești evrei nu aveau nume sau identitate. Voluntari ucraineni, majoritatea localnici, numiți mai târziu poliția ucraineană, au însoțit convoaiele, manifestând o cruzime și mai mare decât jandarmii români. Necunoscând încă zona și drumurile, jandarmii s-au bazat pe acești voluntari, acordându-le parțial responsabilitatea de a escorta și păzi convoaiele. Parte dintre ei fuseseră înarmați de *Einsatzgruppe D*, când participaseră la omorârea a zeci de mii de evrei. Ei știau deja că viața evreilor nu valora nimic. Transferarea evreilor spre Bug, în convoaie de mii de persoane, a continuat în ritm susținut pe tot parcursul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie 1941, într-o dezordine totală. Mii de evrei au fost lăsați și în orașe sau sate care nu au fost destinate organizării de ghetouri sau lagăre temporare. Antonescu, care urmarea îndeaproape deportarea, parcă ar fi fost o operațiune militară, a remarcat într-o ședință a guvernului că are destule greutăți "cu cei pe care i-am dus pe Bug. **Numai eu știu câți au murit pe drum**"⁶⁷. La 9 noiembrie 1941 Inspectorul general al jandarmeriei, C. (Piki) Vasiliu, raporta în secret lui Antonescu, că prima fază a deportărilor din Basarabia și Bucovina s-a terminat: 108 002 evrei "au fost așezați în schița anexată". Pe harta care însoțea

raportul se indica că evreii au fost aduși în trei zone de lângă Bug: 47 545, în nord, în zona Mitki, Peceora, Rogozna; 30 981, în centru, în zona Obodovka, Balanovka și 29 476 în zona Bobric, Krivoie-Ozero, Bogdanovca⁶⁸ (doc. 30). Sursele de informație ale lui Richter s-au dovedit a fi exacte: Antonescu a concentrat, într-adevăr, 110 000 evrei, cetățeni români, lângă Bug cu scopul de a-i nimici. Acești evrei au dispărut din statisticile interne ale jandarmeriei și ale Guvernământului Transnistriei și existența lor temporară nu a mai fost menționată. Raportul lui Vasiliu a rămas secret până a fost descoperit de autorul acestui studiu în anul 1998. Dar în Transnistria mai existau la acea dată 79 507 evrei români deportați din Basarabia și Bucovina și din județul Dorohoi. Acest lucru reiese dintr-un raport al Serviciului Special de Informații care a primit un ordin de la Antonescu să ancheteze de ce "nu toți evreii au fost evacuați la est de linia ferată Jmerinca-Odesa", adică în zona Bugului. Rezultatele anchetei au dezvăluit că la vest de acea linie se aflau în acel moment, adică în decembrie 1941, 79 507 evrei deportați din România⁶⁹ (doc. 31). Dar în Transnistria se mai aflau în viață la începutul ocupației române peste 200 000 de evrei ucraineni.

Refuzul autorităților de ocupație germane din Ucraina de a-i primi și executa pe evreii români și ucraineni deportați pe Bug a forțat Guvernământul Transnistriei să rezolve singur problema. Planul general a fost modificat și din cauza epidemiei de tifos care a izbucnit printre zecile de mii de deportați, ceea ce i-a transformat într-un pericol pentru cei din jur. Era necesar să se preîntâmpine răspândirea epidemiei în rândurile unităților armatei române încartiruite în Transnistria sau aflate în drum către front; contagiunea trebuia împiedicată cu orice preț, chiar cu prețul vieții tuturor evreilor. Ura virulentă a lui Antonescu față de evrei în general și față de evreii "ruși" în special, care în ochii lui erau și evrei și comuniști, furia sa nestăvilită pricinuită de numărul mare de pierderi în asaltul Odesei și ideile sale maniac-antisemite, legate de "pericolul" iudeo-bolșevic, au influențat de asemenea decizia de a măcelari zeci de mii de evrei: "Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este lupta cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori înving ei și devenim sclavii lor... Ca să învingem, trebuie să fim fermi... Și războiul în general, și luptele de la Odessa în special, au făcut cu prisosință dovada că **Satana este evreul**... de aici marele noastre pierderi"⁷⁰ (doc. 32).

Marele măcel de evrei români și ucraineni s-a desfășurat în județul Golta de lângă Bug, la sfârșitul lunii decembrie 1941, începutul lui ianuarie 1942, și a continuat până în luna mai. În fruntea județului s-a aflat un locotenent-colonel de jandarmi, Modest Isopescu. Județul său a devenit ceea ce am numi "Regatul morții", locul în care au fost înființate cele trei mari lagăre de exterminare: Bogdanovca, Domanevca, Akmecetca și alte zeci de lagăre mai mici. În aceste lagăre au fost închiși circa 10 000 evrei localnici și aduși 30 000 de evrei din Basarabia, în special din ghetoul Chișinău, și alți 65 000-70 000 evrei din Odessa și din județele din sudul Transnistriei. Numărul cadavrelor de evrei care mureau zilnic, înainte de campania de exterminare era atât de mare încât Isopescu a ordonat jandarmilor și primăriilor "ca jidani morți să fie îngropați la doi metri sub pământ. Cei îngropați la 1/2 metru se vor reîngropa adânc"⁷¹ (doc. 33). "Toți jidanii bolnavi, bătrâni și copiii se vor trimite la Bogdanovca" a adăugat prefectul în ordinul său. Bogdanovca devenise la mijlocul lui noiembrie o ladă de gunoi umană. Ca să ne dăm seama de enormitatea "coșmarului evreiesc", căruia nu știa cum să-i facă față Isopescu ajunge să cităm raportul său din 13 noiembrie către Alexianu, când a aflat de iminenta sosire a 40 000 (patruzeci de mii) de evrei deportați pe jos din Odessa și împrejurimi, înainte de a fi reușit să îngroape miile de cadavre din lagărul Bogdanovca. Când a preluat județul, a raportat Isopescu, a găsit deja câteva lagăre de evrei "din cei adunați prin târgurile de aici", adică evrei ucraineni, dar majoritatea "din cei trimiși de peste Nistru", adică evrei deportați din Basarabia și Bucovina. În satul Vazdovca din raionul Liubasevca "se adunaseră" la începutul lui octombrie, adică au fost închiși "vreo 15 000" și alte 3 000 în Krivoie Ozero și la Bogdanovca, deci în total 18 000 de evrei: "În cei din

Vazdovca a dat tifosul și au murit vreo 8 000", a continuat Isopescu să relateze evenimentele din micul său regat ca și cum ar fi fost vorba de animale și nu de oameni. Regimentul de infanterie cantonat în sat și primarul "disperat" au cerut mutarea lagărului "fiind un veșnic pericol de infecție". Într-adevar, 8 000 cadavre neîngropate sau acoperite de mântuială constituiau un pericol de infecție pentru orice localitate. Evreii nu puteau fi forțați să îngroape cadavrele, pentru că erau slăbiți de foame și contaminați de tifos, iar soldații și sătenii refuzau să se apropie de lagăr. Isopescu a transferat restul de evrei din Vazdovca și din Krivoie Ozero, adică vreo 10 000, la Bogdanovca și i-a cazat "în grajdurile de porci ale sovhozului". Dar, încă înainte de a sosi "transportul de jidani de la Vazdovca", au fost trimiși "din direcția Odessa vreo 9 000 de jidani, așa că astăzi din ce a fost acolo și din ce a mai venit sunt 11 000 jidani în grajdurile colhozului, unde nu încăpeau 7 000 porci". De fapt, trebuiau să fie 19 000 – zece mii aduși din Vazdovca și Krivoie Ozero și 9 000 din Odessa –, dar Isopescu n-a mai menționat că alți 9 000 au murit între timp. "Azi a venit primarul cu șeful de colhoz, desperați, căci li s-a spus că mai sunt în drum vreo 40 000 [de evrei] din direcția Odessa. Cum sovhozul nu mai poate găzdui pe toți, iar cei de afară omoară pe cei din grajduri pentru a le lua locul, iar poliția [ucraineană] cu jandarmii nu prididesc a dirija înmormântările și cum apa Bugului este folosită ca apă potabilă, în curând se va întinde molima în întreaga regiune"⁷² (doc. 34). Cei 40 000 din direcția Odessa au fost aduși, într-adevăr pe jos, la Bogdanovca și în lagărul Domanovca, cum au atestat rapoartele medicilor militari și rapoartele jandarmeriei, necitate aici din lipsa de spațiu. În total, au fost deci concentrați la Bogdanovca și în parte la Domanovca, un târg din apropiere, peste 67 000 de evrei, la care s-au adăugat circa 30 000 de deportați din Basarabia (vezi doc. 30). Pentru a înțelege amănuntele menționate de Isopescu, trebuie amintit că la 4 noiembrie s-a înregistrat primul îngheț, iar temperaturile au continuat să scadă atingând minus 35 de grade în decembrie 1941. "Cei din afară", adică cine nu reușea să se strecoare într-un grajd infectat cu păduchi și fecale murea noaptea înghețat, de aceea s-au dat lupte crâncene pentru un loc în grajd. Ceea ce prefectul n-a menționat direct era că la început s-a încercat descotorosirea de cadavre prin aruncarea lor în apa Bugului (Bogdanovca era situat pe malul apei) înainte de a fi înghețat, ceea ce provocat o intervenție energică a germanilor (vezi în continuare). Supraaglomerarea din lagăr atinsese culmea; cei mai mulți evrei erau bolnavi de tifos. La Bogdanovca mureau zilnic circa 500 dintre ei, iar la Domanovca 200. Atât Isopescu cât și Alexianu sperau că germanii vor fi de acord să-i preia pe evrei și să-i extermine pe partea lor de teritoriu.

Alexianu însuși, în raportul său către Antonescu din 11 decembrie 1941, spera într-o soluție germană: "Pentru rezolvarea problemei evreiești din Transnistria suntem actualmente în tratative cu autoritățile germane pentru trecerea lor [a evreilor] peste Bug. În unele puncte, cum este Golta, parte din evrei au și început să treacă peste Bug. **Nu vom avea liniște în Transnistria până nu vom executa dispoziția din înțelegerea Hauffe-Tătăranu pentru trecerea jidanilor peste Bug**"⁷³ (doc. 35).

14 500 de evrei au fost forțați să treacă Bugul și au fost imediat împușcați de nemți (vezi în continuare).

În județul Golta, care devenise un "Regat al morții", unitățile militare cantonate acolo au cerut prefecturii "îndepărtarea" lagărelor⁷⁴ (doc. 36), deși nu mai era unde. Ucraina lui Antonescu se sfârșea la Bug. Pe la mijlocul lui decembrie, mase imense de evrei în viață, morți și muribunzi la un loc erau concentrate în lagărul Bogdanovca și la Domanovca: cel mai cumplit coșmar al lui Isopescu devenise realitate. El estima numărul evreilor în viață la 52 000 la Bogdanovca (și circa 20 000 la Domanovca). Unii dintre aceștia se înghesuiau în cele 40-50 de grajduri, cocini și barăci existente, în timp ce alții stăteau sub cerul liber, răspândiți pe o distanță de trei kilometri, de-a lungul malului vestic al Bugului. Silozurile erau pline de cadavre, iar în grajduri și în barăci, viii și morții stăteau laolaltă la temperaturi de peste minus 30 de grade Celsius. Hotărârea de a masacra cei peste 70 000 de evrei în viață

(peste 30 000 muriseră între timp) la Bogdanovca și apoi la Domanovca a fost luată de Guvernământul transnistrean la ordinul lui Antonescu și cu recomandarea șefilor Direcției sanitare și departamentului medical al armatei și cu aprobarea lui Antonescu. În ședința de cabinet din 16 decembrie 1941, la care s-au discutat printre altele problema tifosului din Transnistria și deportarea evreilor din Odessa, Alexianu l-a informat pe Conducător că are 85 000 de evrei infectați de tifus "în satele **unde au venit evreii**. Trebuie să-i deparazitez, căci altfel infectează toată lumea". Recomandarea lui Antonescu fost scurtă: "**Lasă-i să mai moară pe aceia**"⁷⁵ (doc. 37). Ion Antonescu a trebuit să ia o decizie privind soarta evreilor din Odessa (vezi în continuare) și a celor din județul Golta în lumina refuzului autorităților de ocupație germane din Ucraina de a respecta Acordul de la Tighina, adică de a primi și a împușca sute de mii de evrei din Transnistria și cei care urmau să fie deportați din Regat. Antonescu a hotărât să nu mai aștepte negocierile cu nemții, ci să meargă înainte cu aplicarea propriei "soluții finale": "Chestiunea jidanilor se tratează la Berlin. Germanii vor să-i ducă pe toți jidanii din Europa în Rusia și să-i așeze în anumite regiuni. Dar până la execuție mai este timp. Ce facem în acest timp cu ei? Așteptăm ce se decide la Berlin? Așteptăm o decizie ce ne privește pe noi? Trebuie să-i punem în siguranță? Bagă-i în catacombe, bagă-i în Marea Neagră... Poate să moară o sută, poate să moară o mie, poate să moară toți" ...⁷⁶ (doc. 38).

Inspectorul medical-șef al armatei române, dr. Mihai Negoescu, cunoștea condițiile dezastruoase din Bogdanovca și Domanovca din rapoartele medicilor militari și ale unităților din județele Golta și Berezovca. Dacă șeful Direcției Sanitare a guvernământului, maior dr. Gheorghe Tataranu, n-ar fi simțit nevoia să se laude cu faptele sale și dacă nu ar fi existat rapoartele medicilor militari de pe teren, acest aspect al operațiunii n-ar fi ieșit niciodată la lumină. Într-o broșură publicată în 1943, dr. Tataranu a relevat că armata a încercat să preîntâmpine repetarea dezastrului petrecut în primul război mondial, când zeci de mii de soldați și civili au murit de tifos. El a descris astfel situația creată în Transnistria: "Personal sanitar în majoritate lipsă, instituții dezorganizate, populație deportată din țară de peste 200 000. Armata dorea libertate de acțiune spre est, iar țara cerea înlăturarea oricărui flagel de boală contagioasă dinspre est, pentru a evita un tablou asemănător cu cel din 1916-1918"⁷⁷ (vezi doc. 20).

Un alt factor care a determinat decizia de a împușca zeci de mii de evrei și de a le arde cadavrele l-a constituit natura relațiilor cu autoritățile de ocupație germane din Ucraina și nemulțumirea exprimată anterior de unitățile *Einsatzgruppe* privind modul dezordonat de acțiune a românilor și în special, neîngroparea cadavrelor celor uciși. Trebuie amintit că raionul Landau din județul Berezovca era populat cu zeci de mii de germani localnici – *Volksdeutsche* – și că alte zeci de mii de *Volksdeutsche* trăiau pe malul de răsărit al Bugului, pe partea ocupată de naziști din fostul județ sovietic Nicolaev. Naziștii au urmărit cu mare îngrijorare concentrarea a zeci de mii de evrei lângă Bug și în județul Berezovca (vezi în continuare), deveniți în scurt timp o masă uriașă de bolnavi de tifos și alte epidemii, cu o rată crescândă de mortalitate zilnică, fără o pază serioasă, și fără ca miile de cadavre să fie îngropate și din cauza înghețului care a transformat pământul în piatră. La 5 februarie 1942 *Gebietskommisar* Schluter din Nicolaev, echivalentul lui Isopescu, l-a avertizat pe Alexianu de imensa catastrofă ecologică creată de autoritățile românești pe malurile Bugului. Autoritățile românești, se arată într-o telegramă trimisă lui Alexianu, au concentrat în sudul Bugului "70 000 de evrei... paza militară română se zice că a fost desființată, așa că evreii sunt lăsați în seama soartei lor, murind de foame și de frig. În rândurile evreilor s-a răspândit tifosul exantematic – ei încearcă în toate părțile să schimbe obiecte de îmbrăcăminte contra alimente – prin aceasta este periclitat și teritoriul german la care se ajunge ușor peste Bugul înghețat". Nemții nu au cerut uciderea evreilor, ci "eventual a-i transporta pe evrei atât de departe în interiorul Transnistriei ca trecerea evreilor peste Bug să devie imposibilă"⁷⁸ (doc. 39). Deși intervenția germană indica în mod clar că autoritățile naziste de peste Bug cer

românilor să rezolve ei înșiși "problema evreiască" pe care au creat-o, în răspunsul său, Alexianu a indicat că nu renunță la acordul de la Tighina care prevedea că germanii vor fi cei care vor lichida masele de evrei concentrate lângă Bug: "Se va răspunde că potrivit Convenției de la Tighina din 30 august 1941, art. 7, urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuați la est de Bug, atunci când operațiile vor permite, îi ținem aici și nu putem a-i reîntoarce în interior, în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenției"⁷⁹.

Întrucât răspunsul român a fost trimis cu întârziere, comisarul german de la Nicolaev a trimis o altă telegramă în care a repetat cererea de a evacua masa de evrei concentrată de autoritățile române lângă Bug și în județul Berezovca (vezi în continuare); "zilnic moare un număr de evrei care abia se îngroapă în mod superficial. Această stare cu totul imposibilă constituie un eminent (iminent) pericol pentru satele germane din Transnistria și pentru teritoriul învecinat al comisariatului german din Ucraina. Pentru a salva trupele, administrația germană și populația vă rog a lua măsuri energice"⁸⁰ (doc. 40). Ce răspuns s-a dat, a notat, în scris, Alexianu pe marginea telegramei traduse. Secretarul general al Guvernământului Transnistriei și adjunctul lui Alexianu, Cercavschi, a răspuns cu mâna sa: "**S'a răspuns Comisarului General Oppermann că am luat măsuri să ardem cadavrele evreiești**"⁸¹.

Circa 48 000 de evrei au fost împușcați de polițiști ucraineni aduși din județul Golta, cu ajutorul celor 12 jandarmi cantonați la Bogdanovca. Măcelul a început la 21 decembrie și a continuat până în dimineața lui 24, fiind întrerupt în ajunul Crăciunului. Execuțiile au reînceput la 28 decembrie și au continuat până la 30 inclusiv, și au fost reluate de la 3 la 8 ianuarie. Evreii au fost împușcați în ceafă cu puști sovietice de captură și înainte de moarte au fost siliți să se dezbrace. Dinții de aur au fost scoși din gură cu lovituri cu patul puștii sau cu clești, inelele tăiate cu deget cu tot, dacă nu erau scoase destul de repede. Ucigașii au fost aprovizionați din abundență cu *Samagon*, o băutură alcoolică locală din sfeclă⁸². Arderea cadavrelor a început imediat și a fost efectuată de o echipă de 200 de tineri evrei, aleși pentru această muncă. Pe măsură ce cadavrele erau arse, a fost redus și numărul evreilor folosiți la această muncă: 150 de evrei din echipa de gropari au fost împușcați. Unul dintre evreii aleși să ardă cadavre, care a rămas în viață, a descris cum a decurs munca: "Făceam stive la arderea cadavrelor. Un rând de paie, [pe] care așezam oameni circa 4 metri lățimea, înălțimea mai mult de un om; lungimea cam 10 metri. La margine și la mijloc puneam lemne, și iarași un rând de oameni și un rând de paie cu lemne; aprindeam o stivă și pregăteam altă stivă, așa că a durat circa două luni până ce am prefăcut [în] cenușă frații noștri. În geruri mari ne încălzeam cu cenușa caldă"⁸³.

La Domanovca, un târg evreiesc pe drumul ce lega Odessa de Golta, au fost concentrați circa 20 000 evrei din Odessa și din împrejurimile târgului. 18 000 au fost uciși cu ajutorul poliției ucrainene locale și a jandarmilor români, între 10 ianuarie și 18 martie 1942. Aici, cadavrele au fost arse, dar nu imediat după execuție, ca la Bogdanovca, ci după ce au fost îngropate, după cum reiese în mod clar din raportul pretorului Teodor Iliescu: "În Domanovca există un lagăr de evrei, care prezintă un pericol permanent pentru autorități și populația autohtonă din localitate, din cauza mizeriei în care trăiesc și a insectelor de care sunt plini, fiind cel mai bun mediu de răspândire al tifosului, holerei, și al altor boale. **Cum în această comună s-au împușcat un număr însemnat de evrei, care au fost îngropați în gropi neconforme cu regulile cerute**, fiind săpate la o adâncime de cel mult 1/2 m și care prin infiltrarea apei în pământ o data cu topirea zăpezii va prezenta un pericol pentru sănătatea publică... vă rugăm să binevoiți a dispune mutarea lagărului la Bogdanovca... Nu pot produce absolut nimic, iar **din cauza mizeriei mor zilnic între 30-50...**". Isopescu a notat decizia sa pe marginea raportului: "Să se procedeze conf. ord. 23. **Cadavrele să fie arse** pentru a nu se extinde molima"⁸⁴ (doc. 41).

Calvarul evreilor din Odessa a fost la fel de mare ca al celor din lagărele de pe Bug. La ocuparea Odesei trăiau în oraș peste 120 000 de evrei. Peste 22 000 au fost înghesuiți în nouă magazine în afara orașului și împușcați, sau arși de vii la ordinul lui Antonescu, la 23 octombrie 1941. Mii de evrei care s-au refugiat din Basarabia au fost de asemenea împușcați. Câteva mii au fost spânzurați pe străzi sau împușcați în închisoarea orașului. Ordinul lui Antonescu, care trebuia să rămână secret, era clar: "Ca represalii, domnul Mareșal Antonescu ordona: 1. Executarea tuturor evreilor din Basarabia refugiați la Odessa. 2. Toți indivizii care intrau în prevederile ordinului 3161 și alții ce mai pot fi adăugați, vor fi băgați într'o clădire în prealabil minată și care se va arunca în aer. Acestea se vor face în ziua înmormântării victimelor noastre"⁸⁵ (doc. 42). Ordinul secret, predat generalului Trestorianu la 23 octombrie, indica numărul evreilor care trebuiau împușcați și spânzurați: "suprimarea celor 18 000 evrei din ghetouri și în fiecare sector de regiment, suprimarea a cel puțin 100 evrei prin spânzurătoare în piețe"⁸⁶ (doc. 43). 30 000 au fost deportați pe jos la Domanovca și de acolo la Bogdanovca la sfârșitul lunii octombrie 1941. La 13 februarie 1942 colonelul Velcescu, președintele Biroului central de evacuare a evreilor din Odessa a raportat că 31 114 de evrei au fost evacuați cu trenul la Berezovca, numărul deportaților ajungând în aprilie la 35 000⁸⁷ (doc. 44). Acești evrei au fost împușcați de unitățile de exterminare ale germanilor localnici în colaborare cu jandarmi români și cadavrele lor au fost arse de nemți.

Să recapitulăm capitolul Odessa: peste 22 000 au fost executați în magazine sau arși de vii drept represalii (documentele 42 și 43); 65 000 au fost deportați – 30 000 pe jos și 32 819 cu trenul (4 315 bărbați, 19 299 femei, 9 205 copii⁸⁸ – doc 42). Inspectoratul Jandarmeriei din Transnistria s-a folosit de cuvântul **dispăruți**, în raportul său privind deportarea și lichidarea celor 65 000 din Odessa⁸⁹ (doc. 45). Potrivit documentelor secrete românești, necunoscute până acum, autoritățile române de ocupație au lichidat singure sau în colaborare cu nemții, dar din propria lor inițiativă, peste 122 000 evrei din Odessa. Executarea evreilor ucraineni de către români a fost menționată și în limbajul cod – **evrei evacuați din Transnistria**. Din Transnistria nu exista evacuare decât pe lumea cealaltă (vezi raportul lui Alexianu către Cabinetul civil militar despre "evacuarea" a 65 252 evrei "din Transnistria" – doc. 46).

În Transnistria au fost deportați peste 195 000 evrei, cetățeni români, dintre care au rămas în viață, la 15 noiembrie 1943, 49 927 evrei⁹⁰ (doc. 47). 145 000 de evrei au fost exterminați sau au murit de foame, frig, tifos și alte boli. Această cifră nu cuprinde pe evreii executați în prima fază a războiului în cadrul aplicării ordinului de "curățirea terenului" și a celor care au murit înainte de deportare. Din cei peste 200 000 de evrei ucraineni, găsiți în viață la înființarea Guvernământului Transnistriei, cel puțin 180 000 au fost măcelăriți. Documentația, ascunsă până nu de mult, dovedește că guvernul a ținut o contabilitate a crimelor, notând în amănunțime numărul evreilor lichidați și dacă era posibil și împărțirea lor după sex și vârstă. După exemplul Germaniei, România a declarat război nu numai contra comunismului și a Uniunii Sovietice ci și contra poporului evreu.

Regat și sudul Transilvaniei

"Vreau să curăț țara de evrei" i-a spus Antonescu marelui pretor al armatei și comandant al jandarmeriei militare, generalul Ion Topor, la începutul lunii iulie 1941, la o masă festivă la Cernăuți, cu ocazia eliberării orașului și a Bucovinei de nord, în prezența Regelui Mihai⁹¹. În prezent a devenit clar că a existat un plan românesc de alungare a tuturor evreilor din România, plan care a căpătat o formă definitivă în luna mai 1941, sub influența Germaniei, dar fără vreo presiune din partea ei, și, uneori, chiar împotriva voinței ei. Acest plan a fost pus în aplicare fără compromisuri până în octombrie 1942 și a fost anulat doar în martie-aprilie 1943. Planul acesta cuprindea nu numai eliminarea evreilor din provinciile recuperate, ci în prima etapă, deportarea evreilor din Moldova și, apoi, a majorității evreilor

din întreaga Românie, dar și permiterea emigrării în Palestina sau în orice altă direcție, cu condiția ca evreii să lase pe loc tot avutul lor. Locul de destinație a deportării din România însăși era Transnistria, și nu toată provincia, ci județele Golta și Berezovca, Regatele morții ale Guvernământului, de unde evreii urmau să fie trecuți dincolo de Bug, la germani, sau uciși pe loc de jandarmi sau de unitățile de ucigași ale germanilor localnici sau de ambii, cum s-a și întâmplat cu primele transporturi din vara anului 1942. Acest plan nu avea nici o legătură cu planul german de deportare a evreilor din România în lagărele morții din Polonia. Acest plan românesc a ieșit la iveală numai după deschiderea arhivelor din fosta Uniune Sovietică și din România. "Noi trebuie să folosim acest ceas ca să facem purificarea populației"⁹² a afirmat Mihai Antonescu în ședința guvernului din 17 iunie 1941, cu cinci zile înainte de începutul războiului. La 25 iunie Mihai Antonescu a comunicat miniștrilor că generalul Antonescu a hotărât "să scoată din toate comunele rurale – și din Moldova și din Basarabia și din Bucovina pe evrei"⁹³. La 18 iunie 1941 Antonescu a ordonat evacuarea tuturor evreilor din satele aflate între Siret și Prut în târguri sau în lagărul Târgu Jiu și încarcerarea bărbaților între 18-60 de ani în lagărul Târgu Jiu: "Familiile evacuate nu au voie să mai intre în comunele din care au plecat" (doc 48) se specifica în ordin. 40 000 și-au pierdut locuințele, bunurile și rosturile în mai puțin de 24 de ore. Zeci de mii au fost îngrămădiți în trenuri închise și transportați în lagărul Târgu Jiu care nu putea cuprinde un număr atât de mare de persoane, fiind nevoie de a-i răspândi în lagăre improvizate în sudul țării. Zeci de evrei au murit în timpul transportului. Mii de evrei au fost evacuați și din comune și târguri din sudul Transilvaniei și concentrați în ghetouri și lagăre temporare, uneori în alte comune.

Pogromul de la Iași a fost executat la ordinul explicit al lui Ion Antonescu care a dispus evacuarea totală a populației evreiești din oraș și lichidarea fără milă a oricărui evreu care va deschide foc asupra soldaților români și germani. Secția a doua din Marele Cartier General și Serviciul Special de Informațiuni, pe scurt SSI, au pregătit terenul pentru pogrom și au furnizat pretextul pentru baia de sânge contra evreilor orașului. Unități ale armatei germane, care se aflau în oraș și în împrejurimi, au ajutat pe camarazii lor români să-și îndeplinească fantezia lor antisemită. Nici un fel de unități SS sau *Einsatzgruppe* germane nu au fost în oraș și nu au fost implicate în pogrom. Pogromul a fost în întregime "Made în România" și planificarea sa s-a bazat pe pogromul de la Dorohoi, executat și el de unități ale armatei române în iulie 1941, și nu după exemplul pogromurilor naziste în Europa care atunci doar începeau (ca de exemplu, pogromul de la Lvov de la începutul lui iulie 1941). Dar, fără prezența armatei germane în România, regimul antonescian nu ar fi îndrăznit să conceapă un astfel de plan și de o asemenea amploare. Evacuarea evreilor din Iași, care urma să se desfășoare concomitent cu evacuarea evreilor din sate și târguri, făcea parte din "planul mare", care urma să pună capăt prezenței evreiești în Moldova în același timp cu lichidarea fizică a evreilor din Basarabia și Bucovina ("curățirea terenului"). La 29 iunie, în ziua în care urmau să fie evacuați toți evreii din oraș, trăiau la Iași 45 000 de evrei⁹⁴ (doc. 49). În mai 1942, la recensământul "persoanelor având sânge românesc", se aflau în oraș 32 624 de evrei. Deci, cel puțin 12 000 de evrei au fost masacrați în pogrom.

Ordinul formal de evacuare a evreilor din Iași a fost dat de Ion Antonescu, telefonic, direct comandantului garnizoanei din oraș, colonelul Constantin Lupu, la 27 iunie 1941. Lupu a primit ordin, printre altele, să ia măsuri "pentru evacuarea din Iași a populației evreiești"⁹⁵. În noaptea de 28/29 iunie, când unitățile militare de poliție și jandarmerie au început arestări și lichidări, Antonescu a revenit asupra ordinului său de evacuare și Lupu l-a notat cu exactitate întrucât și de data aceasta i-a fost comunicat telefonic: "1. Vei da o ordonanță, care o vei semna D-ta ca Comandant Militar al orașului Iași, bazată pe înaltele decrete existente și mai adăugând, având în vedere starea de război... La primirea de focuri de armă dintr-o locuință, se va încercui acea locuință cu armata, vor fi arestați toți locuitorii afară de copiii și

după o instrucție sumară, acei găsiți în vină vor fi executați. Aceleași sancțiuni se vor aplica și acelor care vor dosi persoanele care au savârșit sancțiunile [descrise] mai sus.

2. Evacuarea populației evreiești din orașul Iași este necesară și va fi făcută total – inclusiv femei și copii. Evacuarea se va face pe **pachete, pachete**, mai întâi la Roman și apoi la Târgu Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de interne și Prefectura de județ, chestiunea trebuind bine studiată⁹⁶ (doc. 50).

Înainte de emiterea acestor ordine s-au realizat înțelegeri cu trimisul *Abwehr*-ului la București și cu comandantul corpului militar german din Iași privind metodele de acțiune împotriva evreilor. Din cauza incapacității comandantului militar al orașului, colonelul Lupu, de a stăpâni situația și de a executa cu exactitate ordinul lui Antonescu, acesta a fost destituit la 2 iulie 1941. În cursul procesului intentat contra lui la tribunalul Corpului 4 armată, în ianuarie 1942 a dezvăluit ordinul secret pe care l-a primit de la Antonescu și de la adjunctul său. (Procesul a fost secret și documentația cu privire la proces și la pogrom nu au fost cunoscute până în iulie 1996). Acesta este cadrul în care a avut loc Pogromul de la Iași.

Alungarea evreilor din Moldova, sau cu alte cuvinte extinderea ordinului de "curățirea terenului" pe teritoriul României, este "planul mare"⁹⁷. Acest plan nescris a fost amintit în mod explicit de Ion Antonescu în directivele trimise lui Mihai Antonescu de pe front la 3 septembrie 1941 (vezi în continuare). Părți din "planul mare" au fost aplicate în Moldova, pornind de la perceperea existenței evreilor pe acest teritoriu – care era cel mai populat cu evrei – ca o nenorocire care a lovit poporul român, așa cum a fost concepută la timpul său de poezii Alecsandri și Eminescu, de scriitorii Creangă și Negruzzi și de liderii mișcărilor antisemite Iorga, Cuza și Codreanu. Mihai Antonescu a stabilit în scris că istoria a acordat națiunii române o ocazie unică de a curăța țara de străini – ocazie care nu se va repeta niciodată. Dacă nu ar fi intervenit naziștii, care au înfrânat excesul de zel al lui Antonescu, din motive de planificare și organizare, "Planul mare", care se referea și la evreii din Iași, ar fi fost pus în aplicare deja în anul 1941.

Pogromul de la Iași a fost planificat de aceleași organe care au planificat lichidarea evreilor din Basarabia și Bucovina de nord, cei care au conceput ordinul de "curățirea terenului" pentru jandarmerie și a "ordinelor speciale" pentru armată, cei care au planificat să-i asmută pe țăranii din satele basarabene împotriva evreilor încă înainte de cucerirea teritoriului de către unitățile militare. Inițiatorul a fost însuși Ion Antonescu care a dat un ordin secret generalului Șteflea "să fie identificați, pe regiuni [în Moldova], toți jidanii, agenți comuniști sau simpatizanți. Ministerul de Interne să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură să facă cu ei ce voi ordona, când va fi momentul oportun"⁹⁸. Pe baza acestui ordin s-au dat dispoziții către Ministerul de Interne și Ministerul Propagandei, pe când organele militare informative – Cabinetul militar, secția a doua din MCG și Serviciul Special de Informații (care era subordonat direct lui Antonescu) – Ministerul de Interne (care comanda jandarmeria și poliția) și Ministerul Propagandei (condus și el de Mihai Antonescu), au tradus dispozițiile date într-un plan operativ. Principalul instigator la pogrom a fost Comandamentul suprem al armatei române, iar planificatorul lui a fost secția a doua din MCG care s-a bazat pe ordinul secret al lui Antonescu către Șteflea din 19 iunie 1941. Al doilea ordin al lui Antonescu către Lupu, de a evacua toți cei 45 000 de evrei ai orașului, și autorizația de a executa orice evreu "care va ataca armata" au acordat mână liberă armatei, jandarmeriei și poliției să ucidă, să tortureze și să evacueze o parte din evrei spre sudul țării. Numărul evreilor uciși, din surse militare românești, se ridică la cel puțin 13 868 bărbați între 18-50 de ani⁹⁹ (doc. 51). Comunitatea evreiască din Iași a stabilit, după efectuarea unor liste nominale ale victimelor, pregătite în secret de teama Siguranței care a confiscat de câteva ori liste de victime, că numărul de evrei uciși în pogrom este de 14 850¹⁰⁰. Șeful SSI-ului, Eugen Cristescu, a fost informat de subordonații săi din Iași, că numărul morților "după tablourile [nominale] de la toate sinagogile... a fost de 13 266, dintre care 40 femei și 180 de copii"¹⁰¹.

La începutul lui septembrie, Ion Antonescu a explicat miniștrilor planurile sale cu privire la evreii din România. El a fost furios când a aflat, că în timp ce s-a aflat pe front, evreii din Moldova, închiși în lagărele din sudul României au fost eliberați, dar nu la casele lor, ci în orașe, reședințe de județ. "Toți evreii să fie readuși în lagăre, preferabil în cele din Basarabia, **fiincă de acolo îi voi împinge în Transnistria**, imediat ce mă voi degaja de actualele griji"¹⁰² (doc. 32). Moldova era zona cea mai populată cu evrei, iar în Transilvania trăiau evreii "unguri". În ceea ce privește Muntenia, unde majoritatea evreilor trăiau la București, încă nu luase nici o hotărâre în toamna 1941. Destinația deportării evreilor români, cum am aratat, era Transnistria, și nu în lagărele de exterminare din Polonia, unde nu funcționau încă camerele de gazare. "Noi avem zeci de mii de jidani, pe care am intenția să-i arunc în Rusia"¹⁰³, a spus Antonescu miniștrilor la 6 septembrie 1941. Ministrul Germaniei la București, Killinger, a anunțat Berlinul la sfârșitul lunii august 1941 că Antonescu a concentrat 60 000 de evrei din Regat la munca obligatorie și că intenționează să-i trimită spre est, "în zonele cucerite de curând"¹⁰⁴. Aceasta nu a fost prima aluzie în cercurile naziste că Antonescu este ferm hotărât să rezolve imediat problema evreiască și în Regat. Marele Pretor al armatei, generalul Ion Topor, a explicat subordonaților săi politica guvernului: "Țara n'are nevoie de evrei și trebuie curățită de evrei"¹⁰⁵. Mihai Antonescu a anunțat la sfârșitul lunii august 1941, la o recepție la Ministerul de externe, că guvernul generalului Antonescu intenționează să rezolve problema evreiască în întreaga Românie: "[Problema] se găsește în întreaga țară în curs de rezolvare. În multe orașe și sate, evreii au fost adunați în cartiere speciale, sau concentrați în lagăre de muncă. Ei poartă ca semn distinctiv steaua galbenă evreiască și întâmpină dezgustul poporului român"¹⁰⁶.

Știrea că poliția din Regat concentrează 60 000 de evrei pentru a-i trimite la muncă în Răsărit a produs îngrijorare la Berlin. Antonescu era ferm decis să soluționeze problema evreiască imediat, fără coordonare cu *Wehrmacht*-ul și cu alte autorități germane, fără planificare, în iureș, fără să ia în considerație capacitatea de lichidare a *Einsatzgruppe D*, care era desfășurat în întregime și copleșit de uriașa și epuizanta sarcină pe care o reprezenta exterminarea a sute de mii de evrei din sudul Ucrainei. Cei 600 de ucigași ai *Einsatzgruppe* urmau să se prăbușească sub [marele număr] de evrei din față și din spate"¹⁰⁷. La Berlin au ajuns la concluzia că deportarea evreilor din România va lovi în economia românească și în obligațiile pe care România și le-a asumat față de Reich. Într-o notă internă a Ministerului de externe german se arăta că evreii dețin încă poziții importante în economie, că "arianizarea" (adică românizarea) se află într-o fază de început și că mulți români au fost mobilizați. Deportarea evreilor "va lovi în schimbul de mărfuri și în noile inițiative de afaceri germane". Legația germană a acționat imediat și, la o săptămână după emiterea ordinului lui Antonescu privind deportarea celor 60 000 de evrei din Regat, a cerut lui Mihai Antonescu " să acționeze **într-un mod sistematic și lent**"¹⁰⁸ (doc. 52), adică să nu elimine imediat pe evreii din Regat.

În rezumat, prima încercare a regimului antonescian de a deporta evreii din Regat a fost zădărnicită de Germania nazistă – de către Misiunea militară germană la București și de Ministerul de externe german, pentru că era sălbatică și neplanificată și deoarece la Berlin s-a ajuns la concluzia că va provoca o paralizie parțială a economiei românești, lovind în capacitatea României de a face față obligațiilor sale economice față de Reich. Antonescu a fost nevoit să-și suspende planul, dar a anunțat în mod deschis că nu l-a abandonat. Articole redacționale nesemnate, care au fost publicate în presa românească la sfârșitul lui octombrie 1941 – articole care exprimau linia oficială –, au anunțat românii că "problema evreiască a intrat în faza soluției finale și că nici un om din lume și nici o minune nu pot împiedica soluționarea ei". Guvernul a anunțat că România "s'a înscris printre națiunile care sunt hotărâte să colaboreze efectiv pentru rezolvarea definitivă a problemei evreiești, nu numai locale, dar și europene"¹⁰⁹ (doc. 53). Într-o scrisoare trimisă unui intelectual naționalist și antisemit, care lăudase politica antisemită a Conducătorului, Antonescu s-a obligat să elimine

cu totul pe evrei din România: "Nimeni și nimic nu mă va împiedica, atâta timp cât voi trăi, de a împlini opera de purificare"¹¹⁰ (doc. 54). Din lipsă de spațiu nu vom continua prezentarea politicii regimului antonescian față de evrei. Subliniem doar că, în iunie 1942, Mihai Antonescu, în numele lui Ion Antonescu, a acceptat, iarăși, în cadrul convorbirilor secrete cu trimișii lui Himmler din *Sicherheitspolizei und das SD*, soluția finală în România, adică deportarea tuturor evreilor români, cu foarte mici excepții, în lagărul de exterminare Belzec din Polonia ocupată. La 26 iulie 1942 Ministerul lui Himmler a anunțat Ministerul de externe la Berlin că deportarea evreilor din România, "în trenuri speciale spre est", va începe de la 10 septembrie 1942¹¹¹ (doc. 55). La 17 august 1942 Subsecretarul de stat Luther, din Ministerul de externe german, a raportat că "există o confirmare din partea vice-premierului Mihai Antonescu, care este de acord, în conformitate cu dorința Mareșalului Antonescu, ca autoritățile germane să execute evacuarea evreilor din România și a începe imediat transporturi din județele Arad, Timișoara și Turda"¹¹² (doc. 56). Antonescu însuși a ordonat, la 10 iulie 1942, să se înceapă deportarea cu evreii din Transilvania de sud "pe Bug, pentru a face loc de adăpostire și cazare a refugiaților români din Ardealul cedat"¹¹³ (doc. 57), după ce a ajuns la concluzia ca Hitler îl duce de nas în problema Transilvaniei. La Președinția Consiliului de Miniștri s-a pregătit un plan amănunțit privind operațiunile de evacuare "care trebuie să cuprindă întreaga populațiune evreiască", stabilind excepțiile¹¹⁴ (doc. 58). Deportarea a fost ordonată de Ion Antonescu și pregătită "în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne pe baza indicațiunilor date de Domnul Mihai Antonescu"¹¹⁵ (doc. 59). Împuternicitul Guvernului pentru rezolvarea problemei evreiești în România a rezumat în câteva cuvinte intenția regimului antonescian față de evreii din Regat și sudul Transilvaniei: "În programul nostru este de a evacua toți evreii găsiți inutili în câmpul muncii naționale în Polonia"¹¹⁶ (doc. 60). Ministerul Românizării făcea deja planuri privind locuințele pe care le va obține după "descongestionarea Capitalei, deci a locuințelor de evrei, prin expulzări și emigrări"¹¹⁷. Soldații de pe front au primit, în vara anului 1942, o foaie de propagandă cu "Cântecul Mareșalului", care-i asigura de victorie și anunța apropiata lichidare a evreilor (doc. 61):

Vine ceata îngerească
 Pe jidani să-i prăpădească;
 Și voi? Jidani blăstămați,
 Puțintei ce-ați mai rămas
 Nici aceia nu scăpați;
 (...)
 Ca pe patruzeci și doi
 Mergem cu toți la război;
 Și o să fie vai de voi
 Porunca dumnezeiască
 Pe jidani să-i prăpădească¹¹⁸.

Regimul antonescian, în frunte cu Ion și Mihai Antonescu, a acceptat deportarea evreilor români în lagărul de exterminare Belzec din Polonia ocupată, unde, conform unui plan german, urmau să fie gazați și arși într-un ritm de 2 000 pe zi. În afară de 17 000 de evrei, găsiți "utili" economiei naționale sau cu drepturi excepționale, întreaga minoritate evreiască din România, care număra în mai 1942 (recensământul a fost organizat în acest scop) 292 149 suflete, urma să fie exterminată în decurs de circa 140 de zile. Suspendarea planului, la 13 octombrie, nu a fost rezultatul unei regăsiri târzii a umanismului, ci rezultatul unui șoc provocat de înțelegerea faptului că interesele germane și cele românești nu mai coincid, că armata română urmează să fie măcinată la Stalingrad, că în ciuda tuturor sacrificiilor materiale (alimente, petrol, materii prime) și umane, Hitler nu intenționează să

înapoieze Transilvania de nord României. România dăduse tot și nu primise nimic, Ungaria dăduse puțin, nu renunțase încă la evrei și rămânea cu Transilvania. La aceasta s-a adăugat și intervenția lui Iuliu Maniu la Antonescu, la cererea liderului evreu Willy Filderman, care a cerut Conducătorului să-și reconsidere decizia. Această intervenție a stârnit furia lui Antonescu care era ferm decis să termine cu evreii în 1942. Să nu uităm ce a notat cu mâna sa la 31 august 1942: "Să se publice structura orașelor pentru ca să vadă și țara cât era de compromisă și de amenințată viața economică și dezvoltarea spirituală din cauza ticăloșiei politicianiste iudeo-masonice a căror exponenți erau partidele "naționaliste" din Transilvania și Regat. Dacă voi lăsa moștenitorilor regimului aceiași situație, voi face și regimul meu părtaș la această crimă. **Voi trece peste toți și peste orice greutate pentru a purifica nația de această neghină.** Voi înfieră la timp pe toți acei care au venit – **ultimul dl. Maniu** – și vor veni să mă împiedice a răspunde dorinței majorității imense a acestei nații...

Să se publice integral această rezoluție a mea odata cu publicarea statistice și memoriului de față. Publicarea până la 10 septembrie"¹¹⁹ (doc. 62).

La 12 septembrie urma să plece din Arad, spre camerele de gazare din Polonia, primul tren cu deportații evrei din Transilvania de sud. Antonescu știa încă din iunie 1941 din gura lui Hitler, ce-i așteaptă pe evreii "din răsărit".

După catastrofa militară română la Stalingrad, în așteptarea verdictului puterilor democratice, care de la sfârșitul anului 1942 au avertizat că vor pedepsi cu asprime state și conducători care iau parte la exterminarea evreilor, și în speranța unei întoarceri a armelor pentru a evita o ocupație rusească a Țării, Mihai Antonescu, cu aprobarea lui Ion Antonescu, a inițiat o operațiune secretă de falsificare, sustragere și înlocuire de documente incriminatorii pentru a minimaliza răspunderea regimului pentru crimele comise împotriva evreilor din România și Ucraina și nu numai în această privință. Documentele false urmăreau să arunce vina în primul rând pe germani (și pe legionari) pentru execuțiile în masă comise de armata și jandarmeria română la Iași, în Basarabia și în Ucraina. Dar falsificarea documentelor urmărea nu numai problema evreiască, ci avea ca scop să elibereze *post-factum* regimul de principala sa crimă – înfeudarea țării intereselor de dominație mondială a Germaniei, participarea la război dincolo de obiectivul național just al României, de eliberare a celor două provincii românești acaparate de Rusia Sovietică în iunie 1940, și de uriașele pierderi umane și materiale sacrificate de România. Stenograme ale unor ședințe de guvern au fost în parte rescrise, protocoale ale unor convorbiri cu oficialități naziste au fost ori înlocuite (dacă erau de o dată mai veche) sau redactate de la început într-o formă care nu reda cu fidelitate cele discutate, pentru a sublinia atitudinii ferme, de grijă pentru poporul român și de respingere a unor cereri germane sau unele dispozițiuni date unor diplomați români care duceau tratative secrete cu puterile occidentale. Echipa principală de falsificatori de documente a operat la Ministerul de externe, dar fenomenul s-a înregistrat și la Ministerul de Interne și în special la MStM. Astfel, a fost modificat protocolul ședinței guvernului din 26 iunie 1942 la care s-a aprobat deportarea evreilor din Regat și sudul Transilvaniei, încât ca acest punct a dispărut de pe ordinea de zi. La fel, amintim numai spre a servi de exemplu, a fost modificat în grabă protocolul convorbirii avute la 23 septembrie de Mihai Antonescu cu Ribbentrop, la Marele Cartier General al Armatei Germane la Vinitza, în Ucraina, convorbire în cursul căreia Mihai Antonescu a repetat consimțământul Conducătorului pentru deportarea evreilor din România în lagărele de exterminare germane din Polonia. Protocolul convorbirii a fost rescris pentru a intercala îngrijorarea guvernului antonescian față de soarta soldaților români în zona Stalingradului și în loc de a menționa consimțământul român pentru deportarea evreilor (așa cum apare în protocolul german al convorbirii, aflat în arhiva Ministerului de externe german) a fost adăugat următorul text: "Dl. von Ribbentrop (...) mi-a vorbit fără să fi deschis măcar cuvântul despre experiența legionară și despre evadarea lui Horia Sima..."¹²⁰ (doc. 63). Horia Sima a fugit din lagărul deschis de la Berkenbrueck din nordul Germaniei la 16

decembrie 1942 și știrea despre fuga lui în Italia a fost comunicată lui Mihai Antonescu de către Killinger la 24 decembrie 1942. Falsificatorii documentului au greșit cu trei luni, plasând acest amănunt în locul textului care menționa aprobarea de către Mihai Antonescu a deportării generale, dovadă că falsificarea s-a făcut în grabă. De asemenea, a fost inventată o întâlnire între Ion Antonescu și Hitler care ar fi avut loc la mijlocul sau la sfârșitul lunii octombrie 1942, la cartierul Führerului din Prusia orientală, după care Antonescu ar fi spus: "Germania a pierdut războiul sau... acum trebuie să ne concentrăm toate eforturile să nu-l pierdem pe al nostru"¹²¹. O asemenea întâlnire nu a avut loc și aceste cuvinte semnificative nu au fost rostite înainte de Stalingrad. Antonescu a sacrificat trupe române la Stalingrad din loialitate față de Führer, nepermițând o retragere a diviziilor române încercuite, când mai puteau să iasă din încercuire. Un document fals a fost intercalat printre documentele Ministerului de Externe, o telegramă trimisă chipurile de Mihai Antonescu lui Ion Antonescu "în trenul special al Conducătorului" în drum spre întâlnirea inventată cu Hitler, de către cel care s-a ocupat de falsificarea documentelor la Ministerul de Externe¹²² (doc. 64).

Atitudinea regimului antonescian față de evrei a fost stabilită de Ion Antonescu și s-a bazat pe concepția că evreii constituie un inamic la fel de puternic ca Armata sovietică și că lupta "împotriva jidanilor" va asigura viitorul poporului român: "Nimeni n-a avut naivitatea să-și închipuie, atunci când s-a deschis lupta în contra jidanilor, că va fi ușoară, cum nimeni n-a avut naivitatea să creadă, ca începând contra Rusiei, vom trage zece gloanțe la Prut și vom termina războiul fără valuri de sânge. Pe această luptă se clădește un drum nou neamului românesc și o viață nouă pentru generațiile viitoare. Pe această luptă și pe sacrificiile pe care le facem astăzi se va clădi societatea românească..."¹²³ (doc. 65).

¹ Jean Ancel (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust*, Beate Klarsfeld Foundation, Jerusalem 1986, XII vols. (în continuare, Ancel, *Documents*).

² Notă privind întâlnirea între Mihai Antonescu și Generalul Rotkirchen din 28 august 1942, în Ancel, *Documents*, IX, nr.162, p. 423.

³ *Documents on German Foreign Policy*, Series D (1937-1945), vol. XI, London 1949, nr. 652, p.1089-1091 (în continuare DGFP). Versiunea germană: *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Serie D: 1937-1941, Band XIII.2 (1970), s. 264.

⁴ Stenograma convorbirii între Antonescu și Hitler din 14 ianuarie 1941, notată de Mihai Antonescu, în Ancel, *Documents*, IX, nr.72, p.150.

⁵ DGFP, vol. XIII, nr.207, p.318-319.

⁶ Protocolul convorbirii dintre Hitler și Antonescu din 12 iunie 1941, DGFP, vol. 13, nr.167, p. 267.

⁷ Mihai Antonescu a afirmat aceasta, la 14 martie 1944, într-o telegramă trimisă ambasadorului special la Ankara (care reprezenta și opoziția), în încercarea de a convinge puterile democratice occidentale că regimul antonescian s-a opus dintotdeauna exterminării evreilor. Afirmările sale nu corespund adevărului. Telegrama lui Mihai Antonescu către Legația României la Ankara, Arhivele Ministerului de externe român, Dosarul "Ankara", vol. I, p.108-109.

⁸ Nota cu privire la convorbirea dintre Ribbentrop și Mihai Antonescu la 23 septembrie 1942, cu participarea colonelului Davidescu, United Restitution Organization (URO), *Dokumentensammlung*, Frankfurt/ M 1960, vol. III, p. 578.

⁹ Ion Antonescu către Iuliu Maniu, 22 iunie 1941, Drăgan, J. C. (ed.), *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, Veneția 1988, vol. II, nr. 13, p.197. În continuare, Drăgan, *Antonescu*, (sublinierea mea, JA)

¹⁰ Ion Antonescu către C.I.C. Brătianu, 29 octombrie 1942, în Drăgan, *Antonescu, II*, nr. 23, p. 27 (sublinierea mea, JA)

¹¹ Mihai Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina*, Îndrumări date administrației dezrobitoare, București 1941, p. 60-61.

¹² Stenograma ședinței guvernului din 8 iulie 1941 (fragmente), în Ancel, *Documents*, VI, nr.15, p.199-201.

¹³ "Planul pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean, aflat încă sub stăpânire sovietică, prin organizarea de echipe care vor devansa trupele române", Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Colecția Armatei a IV-a. Rola 781, fila 0145-0146 (în continuare, Arhiva MApN)

¹⁴ Despre participarea Armatei Române la aplicarea pe teren a "ordinelor speciale", vezi Jean Ancel, *Contribuții la istoria României, Problema evreiască*, vol. I, partea a doua, Hasefer, București 2001, p. 119-125.

¹⁵ Planul a fost citat în Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Popoiu Constantin, comandantul legiunii de jandarmi Orhei, a secretarului legiunii, plutonierul Eftimie Vasile, și altor comandanți, în Ancel, *Documents*, VI, nr. 41 și 43, p. 444-445.

¹⁶ Idem, nr. 43, p. 477.

¹⁷ Telegrama trimisă de lt. col. Popescu generalului Voiculescu, Cernăuți, 9 iulie, Arhiva MApN, Fond Armata a IV-a, rola 655, fila 0473.

¹⁸ Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 5 septembrie 1941, Lya Benjamin (ed.) *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Hasefer, București 1996, nr. 1, nr.109, p. 298-299 (sublinierea mea, JA). În continuare, Benjamin, *Stenograme*.

¹⁹ Idem, p. 299.

²⁰ Actul de acuzare împotriva a 19 comandanți militari și jandarmi care au executat ordine speciale în Bucovina și Basarabia, 12 februarie 1946, în Ancel, *Documents*, VI, nr.15, p.199-201.

²¹ Documentele de la Nürnberg, NO – 2651, NO – 2934, NO – 2938, NO – 2949, NO – 2950.

²² Idem, NO -2934, NO - 2939.

²³ Idem, NO- 4540; Ereignismeldung UdSSR, NO -52 (rapoarte detaliate separate ale Einsatzgruppe D, privind acțiunile sale în URSS, citate la Procesul de la Nürnberg)

²⁴ Documentele de la Nürnberg – NO -2651.

²⁵ Rechizitoriu de urmărire împotriva lt. col. Nicolae Caracaș, comandantul Legiunii de jandarmi Lăpușna și subordonaților săi, 19 august 1948, în Ancel, *Documents*, VI, nr. 37, p. 341.

²⁶ Copia ordinului lui Antonescu trimis Poliției Orașului Orhei, 6 august 1941, Arhiva Națională a Republicii Moldova, Direcția Generală a Poliției, Arhiva Siguranței, Anul 1941, Fond 229, subfond 2, dosar 165, p. 79 (în continuare, Arhiva Chișinău)

²⁷ Telegrama lui Riosanu către Ion Antonescu, Cernăuți, 19 iulie 1941, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Fond Cabinet, dos. 89/1941, p.15.

²⁸ Ordinul Armatei a IV-a către comandantul militar al orașului Chișinău, 31 iulie 1941, în Ancel, *Documents*, X, nr. 27, p. 83.

²⁹ Comandamentul Armatei 11 către MStM, 30 iulie 1941, Arhiva MApN, Fond Armata a IV-a, dos.781, p.136.

³⁰ Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik, 1919-1945, Serie D (1937-1941), vol. XIII, 1(1979), doc. 207, p.264, doc. 332, p. 431.

³¹ Vezi corespondența cu privire la acest convoi între Marele Cartier General și Marele Pretor: M.Carp, *Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. III, *Transnistria*, București, 1947, p. 104-106 (în continuare, Carp, *Cartea Neagră*)

- ³² Armata a IV-a către unitățile în subordine: Ordinul Președinției Consiliului de Miniștri privind semnul distinctiv, 8 august 1941, Arhiva MApN, dos. 781 (nepaginat).
- ³³ Guvernatorul Basarabiei, generalul Voiculescu, *Memoriu asupra evreilor din Basarabia*, fără dată, sfârșitul anului 1941, în Ancel, *Documents*, X, nr. 61, p. 143 (în continuare, *Memoriul lui Voiculescu*).
- ³⁴ Telegrama lui Mihai Antonescu către Ion Antonescu, Președinția Consiliului de Miniștri, fond Cabinet Militar, dos. 167/1941, p. 42.
- ³⁵ Col. Tudose către Conducerea și Administrarea Basarabiei, 12 august 1941, Arhiva MApN, dos 656, p.13.
- ³⁶ Datele au fost culese din dările de seamă și tabelele predate de legiunile de jandarmi marelui pretor Topor sau de către marele pretor Ministerului de Interne, în Ancel, *Documents*, V, p. 52, 99, 131-133; X, p.100-102, 138.
- ³⁷ Gosudartsveni Archiv Odeskoi Oblasti, Ucraina (Arhiva de Stat a Județului Odessa, în continuare, Arhiva Odessa), fond 2361, subfond 1c, pp.45-46; versiunea germana: Documentele de la Nürnberg PS-3319.
- ³⁸ "Curentul", 27.8.1941.
- ³⁹ Raport de anchetă nr. 2 al comisiei Niculescu, decembrie 1941, Arhiva Chișinău, 706-1-69, p. 49. Raportul a notat existența a 75 000-80 000 de evrei în Basarabia, la sfârșitul lunii august, Ibidem, p. 48.
- ⁴⁰ *Memoriul lui Voiculescu*, p.139.
- ⁴¹ Raport de anchetă nr. 2, p. 54. Vezi nota 39.
- ⁴² Inspectoratul general al Transnistriei către Marele Pretor, 11 septembrie 1941; Carp, *Cartea Neagră*, p.122-123.
- ⁴³ Notă a unui agent al jandarmeriei din Atachi din 11 noiembrie 1941, în Ancel, *Documents*, V, nr. 110, p.170.
- ⁴⁴ Ședința Consiliului de Aprovizionare din 6 octombrie 1941, în Benjamin, *Stenograme*, p. 326.
- ⁴⁵ Inspectoratul general al jandarmeriei din Basarabia către Guvernatorul Basarabiei, 1941, în Ancel, *Documents*, V, nr. 44, p. 101.
- ⁴⁶ *Memoriul lui Voiculescu*, p. 139.
- ⁴⁷ Șeful Cabinetului Militar, colonelul P. Davidescu, către Guvernatorii Basarabiei și Bucovinei, Arhiva Chișinău, 1607 -1-2, p.171 (sublinierea mea, JA).
- ⁴⁸ Banca Națională către Ministrul de Finanțe, 17 noiembrie 1941, în Ancel, *Documents*, nr. 114, p.179.
- ⁴⁹ Joseph Goebbels, *Tagebuecher 1924-1945*, Band 4, Piper, München, Zürich 1992, p.1059-1060 .
- ⁵⁰ Raportul și tabelul de deportări al Guvernatorului Bucovinei, generalul Calotescu, către Președinția Consiliului de Miniștri, 9 aprilie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Fond Central, vol. 20, p.130- 131.
- ⁵¹ Gh. Tătăranu, *Expunere de titluri și lucrări științifice*, Odessa 1943, p. 11.
- ⁵² Raportul ambasadorului SUA, Gunther, din 4 noiembrie 1941, în Ancel, *Documents*, III, nr. 221, p.339.
- ⁵³ *Procesul Mării Trădări Naționale*, București 1946, p.148-149 (în continuare, *Procesul*)
- ⁵⁴ Raportul lui Alexianu către Antonescu din 12 septembrie 1941, privind structura regimului de ocupație în Transnistria, Arhiva Odessa, 2242-1677, p.18-19b.
- ⁵⁵ La procesul său, Otto Ohlendorf a admis că *Einsatzgruppe D*, de sub comanda lui, a ucis 90 000 evrei între iunie 1941 și iunie 1942. Cifra cuprinde și evrei de dincolo de Bug și Crimeea. *Nürnberg Military Trials*, Case 9, Vol IV, p. 168.
- ⁵⁶ Lista sarcinilor poliției în Transnistria, decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-4-5c, p.3.

- ⁵⁷ Ordinul nr. 1, emis de Comandamentul militar al Transnistriei, afișat pe străzi în trei limbi, Arhiva Odessa, 2730-1-1.
- ⁵⁸ Ordinul 209.221 al Armatei a IV-a, 4 august 1941, Arhiva Chișinău, 693-2-299, p. 26.
- ⁵⁹ Armata IV-a către Marele Cartier General, Arhiva MApN, Fond Armata IV-a, dos. 781, p.162.
- ⁶⁰ Ordinul nr. 4 emis de prefectul județului Balta în română și rusă, 3 septembrie 1943, Arhiva Odessa, 2358-1-2, p. 4.
- ⁶¹ Comandantul teritorial al Etapelor 553, general-locotenent Doehla, către Guvernământul Transnistriei, 6 octombrie 1941, Arhiva Odessa, 2241-1081, p. 78-79 (versiunea germană și traducerea română).
- ⁶² Armata a IV-a către MStM, telegrama, 30 septembrie 1941, Arhiva MApN, Fond Armata a IV-a, dos. 779, p. 164.
- ⁶³ Marele Cartier General către Armata IV-a: ordinul lui Antonescu, 6 octombrie 1941.
- ⁶⁴ Mesajul lui Richter către RSHA, 11 octombrie 1941, Documentele de la Nürnberg, PS-3319, copie, în Ancel, *Documents*, V, nr. 87, p.110.
- ⁶⁵ Guvernatorul Alexianu către Comandantul Armatei a IV-a, Arhiva Odessa, 2242-2-76.
- ⁶⁶ Directive privind organizarea convoaielor, 6 septembrie 1941, ibidem, 2242-2-680, p. 50.
- ⁶⁷ Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 13 noiembrie 1941, în Benjamin, *Stenograme*, nr.119, p. 337.
- ⁶⁸ Raportul secret al Inspectorului general al jandarmeriei, generalul Vasiliu, 15 decembrie 1941 și harta, Arhiva Ministerului de Interne, dos.18844, vol. 3.
- ⁶⁹ Raportul Cabinetului Militar al Conducătorului din 4 ianuarie 1942, Arhivele Naționale, Președinția Consiliului de Miniștri, Fond Cabinet, dos. 86/1941, p. 325-327.
- ⁷⁰ Mareșalul Antonescu de pe front către Mihai Antonescu, 5 septembrie 1941, Președinția Consiliului de Miniștri, fond Cabinet, dos.167/1941, p. 64-65.
- ⁷¹ Prefectul județului Golta, Isopescu, către slt. Bivolaru, 4 noiembrie 1941, Derjavnii Archiv Mikolaisvoi Oblasti, Ukraina (Arhiva Centrală a Județului Nicolaev, în continuare, Arhiva Nicolaev), Fond 2178, subfond 1, dos. 66, p. 90.
- ⁷² Raportul prefectului Isopescu către Guvernământul Transnistriei, ibidem, 2178-166, p.151-151b.
- ⁷³ Raportul guvernatorului Alexianu adresat Mareșalului Antonescu, 11 decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-677, p.197.
- ⁷⁴ Comandantul Regimentului 20 dorobanți, colonelul I. Georgescu, către prefectură, Arhiva Nicolaev, 4 decembrie 1942, 2178-1-12, p. 22. Un comentariu scris pe margine de Isopescu, referitor la solicitarea colonelului Georgescu, relevă că prefectul nu știa de fapt câte ghetouri sunt în județul său: "Vă rog întrebați raioanele, la telefon, câte ghetouri au, unde se află și câți jidani sunt în fiecare [raion]. Cei care fug, să fie împușcați". Ibidem (doc.34)
- ⁷⁵ Stenograma ședinței guvernului din 16 decembrie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă, dos. 40010, vol. 78, p. 358.
- ⁷⁶ Stenograma ședinței guvernului din 16 decembrie 1941 (fragmente), în Benjamin, *Stenograme*, nr, 126, p. 365.
- ⁷⁷ Vezi nota 51.
- ⁷⁸ Telegrama comisarului Schluter către Alexianu, 5 februarie 1942, versiunea germană și traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.180-180b.
- ⁷⁹ Ibidem.
- ⁸⁰ Telegrama comisarului județului Nicolaev către guvernatorul Alexianu la Tiraspol, 14 februarie 1941, original și traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.200-200b.
- ⁸¹ Ibidem (sublinierea mea, JA).

⁸² Descrierea operațiunii de execuție a zecilor de mii de evrei și arderea cadavrelor a fost făcută pe larg la procesul lui Isopescu din 1945, fiind confirmată între timp de documente românești descoperite în arhivele de la Nicolaev și Odessa. Vezi, *Actul de acuzare, și replica acuzării la procesul primului lot de criminali de război*, București, 1945.

⁸³ Mărturia lui Haim Kogan din Chișinău, supraviețuitor al lagărului Bogdanovca, Bat Yam, Israel, 24 aprilie 1963, Arhiva Yad Vashem, Ierusalim PKR-V, nr. 4, p. 70.

⁸⁴ Raportul pretorului raionului Domanovca către prefectura Golta, 19 martie 1942, Arhiva Nicolaev, 2178-1-58, p.358-358b (sublinierea mea, JA).

⁸⁵ Ordinul 563 din 24 octombrie 1941, Arhiva MAPN, Fond Armata a IV-a, p. 688.

⁸⁶ Telegrama colonelului Stănculescu către generalul Tătăranu, 23 octombrie 1941, Ibidem, p. 651.

⁸⁷ Raportul colonelului Velcescu către guvernatorul Alexianu privind situația deportării evreilor până la 12-13 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1487, p.132-132b.

⁸⁸ Alexianu către Cabinetul civil-militar al Conducătorului, Arhiva Ministerului de Externe, 23 mai 1942, Fond Central, Problema 33, dos. 20, p. 135.

⁸⁹ Raportul Guvernatorului Alexianu către Președinția Consiliului de Miniștri despre "dispariția" a 65 000 de evrei din județul Odessa și a tuturor evreilor din județele din sudul Transnistriei, ibidem, p.159-161.

⁹⁰ Președinția Consiliului de Miniștri, Situația numerică de evrei aflați în prezent în Transnistria, 15 noiembrie 1943, ibidem, dos. 22, p. 589.

⁹¹ Depoziția scrisă de generalul Ion Topor, 7 aprilie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, dos. 20725, vol. 10, p. 337.

⁹² Stenograma ședinței guvernului din 17 iunie 1941 (fragmente), în Benjamin, *Stenograme*, nr. 93, p. 234.

⁹³ Stenograma ședinței guvernului din 25 iunie 1941, Ibidem, nr. 95, p. 242.

⁹⁴ Comunicare telefonică a prefectului din Iași, colonelul Dumitru Captaru, către Ministerul de Interne din București, în care aducea la cunoștință ordinul direct primit de la Mihai Antonescu privind evacuarea tuturor evreilor din oraș, cerând dispoziții cum să execute ordinul, 29 iunie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă, dos. 40019, p. 478. (sublinierea mea, JA).

⁹⁵ Apel personal al colonelului Lupu către Antonescu, prin care se plânge că a fost demis din postul său cu toate că a executat cu loialitate ordinele primite, Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 247/1941.

⁹⁶ "Ordin telephonic pe care mi l-a dat, personal, Domnul Mareșal Antonescu în noaptea de 28-29 iunie, la ora 23" notat de de colonelul Lupu, Arhiva Ministerului de Interne, dos. 108233, vol. 28.

⁹⁷ Depoziția colonelului Traian Borcescu, șeful secției de contraspionaj din SSI, 12 noiembrie 1945, Arhiva Ministerului de Interne, dos.108233, vol. 24, p.122.

⁹⁸ Ordin confidențial și personal al lui Antonescu către șeful MStM, generalul Ilie Șteflea, 19 iunie 1941, în Drăgan, *Antonescu*, III, nr. 81, p. 451.

⁹⁹ Raportul Cercului de recrutare Iași către Comandamentul IV teritorial, privind imposibilitatea de a identifica 13 868 de evrei înscriși în registrele matricole ale cercului și dispăruți în "evenimentele ce au avut loc la Iași în zilele de 29-31 iunie 1941", Arhiva MAPN, Fond MStM, dosar nr. 1505, p.159.

¹⁰⁰ Raportul lui Braunstein, din conducerea comunității evreiești din Iași către președintele Federației Comunităților evreiești, W. Filderman, 8 februarie 1945, în Ancel, *Documents*, VI, nr. 4, p. 49.

¹⁰¹ Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești. Memorii 1916-1944*, Ed. Roza Vânturilor, București, 1977, p.119.

- ¹⁰² Telegrama lui Ion Antonescu către Mihai Antonescu, 3 septembrie 1941, Arhivele Statului, Fondul Cabinet, dosar 89/1941, p. 45.
- ¹⁰³ Stenograma ședinței guvernului din 6 septembrie 1941 (fragmente), în Benjamin, *Stenograme*, nr.108, p. 303.
- ¹⁰⁴ Documentele de la Nürnberg, NG 3898, 1 septembrie 1941.
- ¹⁰⁵ Ordinul generalului Topor către unitățile armatei și jandarmeriei, 17 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 133/1941, p. 5.
- ¹⁰⁶ "National Zeitung Essen", 2. 9. 1941.
- ¹⁰⁷ R. Hilberg, *La Destruction des Juifs d'Europe*, Fayard 1985, p. 667.
- ¹⁰⁸ Notă a Ministerului de Externe, Berlin, 12 august 1941, Documentele de la Nürnberg, NG – 3319.
- ¹⁰⁹ *Rezolvarea problemei evreiești*, "Unirea", 30.10.1941.
- ¹¹⁰ Răspunsul Mareșalului Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu, "Curentul", 3.11. 1941.
- ¹¹¹ Șeful poliției de securitate și serviciului nazist de securitate către Ministerul de externe de la Berlin privind începerea deportărilor din România, 26 iulie 1942, Arhiva Ministerului de externe german, K.212604, copie, în Ancel, *Documents*, IV, nr. 41, p. 78.
- ¹¹² Nota Subsecretarului de stat, Martin Luther, de la Ministerul de externe german, 17 august 1942, Arhiva Ministerului de externe german, K. 212619-21, copie, în Ancel, *Documents*, IV, nr. 60, p.110-112.
- ¹¹³ Șeful Cabinetului Militar al conducătorului, Radu Davidescu, către Ministrul de Interne, 23 iulie 1942, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Fond Cabinet, dos. 104/1941, p. 59.
- ¹¹⁴ Planul român de deportare a evreilor din România, Președinția Consiliului de Miniștri, 11 septembrie 1942, în Ancel, *Documents*, IV, nr. 85, p.165-167.
- ¹¹⁵ Adresa Direcției CFR din 23 septembrie și răspunsul Împuternicitului Guvernului pentru reglementarea regimului evreilor din România, Radu Lecca, către Direcțiunea CFR, privind pregătirea orarului deportărilor în colaborare cu Căile Ferate Germane, 24 septembrie 1942, ibidem, nr.119, p. 252-253.
- ¹¹⁶ Ministrul Românizării către Radu Lecca, 29 septembrie 1942, Ibidem, nr.138, p.276.
- ¹¹⁷ Ibidem.
- ¹¹⁸ *Cântecul Mareșalului*, fără dată, (iulie 1942), Arhiva Ministerului de Interne, Fond documentar, dos. 40010, vol. 35, p. 295.
- ¹¹⁹ Președinția Consiliului de Miniștri, Nota din 31 august 1942 despre situația numerică a populației evreiești din România cu adnotări ale lui Antonescu, Ibidem, nr. 91, p. 215.
- ¹²⁰ Notă asupra convorbirii [lor] avute în ziua de 22-23 septembrie 1942, de Dl. prof. Mihai Antonescu, Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri cu Führerul Adolf Hitler și cu Dl. Ministru von Ribbentrop la Marele Cartier General (Jitomir și Vinitza), în Ancel, *Documents*, IX, nr.176, p.446, 459-460 (prima și ultimele două pagini din 15).
- ¹²¹ G. Barbul, *Memorial Antonescu, le IIIe Homme de l'Axe*, Paris 1950, p.163.
- ¹²² Telegramă cifrată trimisă de Mihai Antonescu Mareșalului, prin Barbul, în trenul special al Conducătorului Statului la Cernăuți, 9 noiembrie 1942, Ibidem, nr. 182, p. 475-476. Când și-a scris memoriile la Paris, Barbul a uitat că a plasat "întâlnirea" pe care a inventat-o cam prin octombrie 1942. "Telegrama" falsă a fost datată la din 9 noiembrie. La Paris, Barbul, nu a avut la dispoziție copia falsului (doc. 58).
- ¹²³ Stenograma ședinței guvernului din 26 februarie 1942, Președinția Consiliului de Miniștri, fond Cabinet, dos. 481/1942, p. 25.